

Іван Вирган

ЩАСТЯ-ДОЛЯ

Подруго веселки і раїни,
Чарівнице серця і думок —
Дівчино із Ворскли, Катерино,
Перейди калиновий місток!
Ти смієшся. Простягаєш руки,
Наче з давніх-давен ми — рідня.
Так ходімо ж просто навмання,
Позабувши клопоти й розлуки.
Жовту косу сто раз розплету
У солодких травах, у цвіту.

Не хвилюйся, це не чари квітня
І не чад черемхи. Ні, це знов
Проривається тисячолітня
Наша заборонена любов.
Це вона свої закуті крила,
Боркані залізом і огнем,
Стокопитим топтані конем,
Перший раз для висоти розкрила.
Скільки зір померкло в небесах!
Скільки трав погіркло у степах!

То ж тебе по степових просторах,
Де шугали з клекотом орли,
По тернах, по будяках і зорях
На аркані, бранку волокли.
То тебе для київського князя
Корабель в наложниці одвіз,
Потім з пекла ти втекла без кіс
І завісилась на гілці в'яза,
Щоб ожити через сотні літ
І піти покриткою під лід.

Знов і знов безсмертною була ти,
Щоб любити землю у цвіту,
Брати льон, підпалювать палати,

Мріяти про долю золоту.
Ти стояла разом із братами
У огні Жовтневих барикад,
Щоб не повертатися назад,
Щоб цвіла земля оця садами.
Ти замріялася? Ти сумна?
Тільки ж то давнішня давнина.

Недоречно нам тепер з тобою
Про недолю згадувать гірку,
Як не личить більш тобі вербою
Плакати, схилившись у ріку.
Пахне хлібом вечерове поле
І душить вощиною лука ...
Ти ідеш квітчаста і струнка,
Подруго веселки і тополі ...
Отакою чисто уві сні
Споконвіку снилась ти мені.

Славмо ж весну і любов, дівчино!
Хай сап'янці тьохкають твої,
І нехай з пісень моїх віднині
Переймають голос солов'ї.
До твого низенького подолу
Припадають квіти духм'яні,
Як же не любить тебе мені,
Як же не співать про щастя - долю?
Це не хмелем розігралась кров —
Це в віках настояна любов.

ЛЕГЕНДА ГАННИ КОМЕНДАТЕНКО ПРО М. ГОРЬКОГО

Років сорок тому він мандрував по селах Кременчуччини не з доброї волі, а лиха година ганяла. На крутий мальовничий берег ріки Псьол у наше село Говтву з'їжджалось і сходилося на ярмарок стільки людей, що аж землі було важко

Крамарі та прасоли торгом голови дурили людям. Заможний купував бочонок оселедців на жнива. Хто прийшов на ярмарок, той шукав найняти, а хто корову збути, щоб платити подушного. Челядь гуртувалась біля фокусників, музиканти цигикали, півники в возом у холодку п'янички допивали півкварти. Над ярмарком курява. Пищуга на зубах тріщить, очі виїдає.

Серед натовпу ходив і він, молодий високий парубок. Придивлявся до людей, як ті гаряче в долоні били, за полтняника торгувались. Прислухався до пісні, що каже:

Ой у полі край дороги
Некошені перелоги.

Співають парубки. Чом же пісня невесела така?

Ой там некрут коня пасе,
З оружини вогонь креше.
Суше гілля розкладає,
Рани свої огріває.

То, бач, співають однолітки. Їм випав жереб іти в Городище на прийом.

Тіло мое постріляне,
Поранене, кров'ю зійшло.
Летить ворон, та ще й кричє —
Оцей мене та й оплаче.
Летить ворон та й питає:
Чого некрут пропадає?..

Вийшов парубок на край села, сів на зеленій горі Говтв'янській. Замислився молодий. Унизу вигинаються піщані береги Псла, навкруги краєвид скільки оком сягнеш, простір воля. Дихнути б легше можна, коли б не пісня ота, що душу глибоко ранить:

Краще мені, моя мати,
Круту гору копати.
Круту гору копаючи,

Сяду я спочину,
Як надіну царське плаття,
Довіку не скину.

Вечоріти стало. Свіжий вітерець дмухнув з лугів. А ярмарок
мекоче, не вгаває...

Задумалась Ганна Григорівна, хусткою змахувала спеку
лиця.

— Це ви таке загадали мені, що зразу й не скажеш.

Замовкла оповідачка на мить. Обвела глибоким поглядом
слухачів своїх незвичайних та й далі казала:

— На самісінькій горі, біля церкви, жили ми тоді. На спаса
був великий ярмарок, тягся більше тижня. У нашого дядька
став на квартирі чужий чоловік, темнорусий, рослий. Три дні
вряду жив.

Куди він піде, туди й ми за ним юрбою — малі, дурні були.
Одягнутий був чепурненько, та вже ж не так, як пани наші
Остроградські. Потоваришував з нами, гостинцями частував.
Казки розказував, та все про людей. Не буде, каже, багатіїв,
народ веселим отут житиме. Світло буде таке, що хоч уночі
голки збирай.

Увечері вдарив дзвін великий на козацькій церкві до ве-
черні. Він показав пальцем та й каже... От забула, як він
тоді казав. Та мабуть таки знав він, що прийдеться нашим
діткам у колбуд ходити та наукам вчитись.

... Ходить було поміж людьми, де гурт зіб'ється, там і він
між ними. Послухає та тоді й своє слово скаже, а воно як
дзвін, аж в душі людям обізветься. Після нього люди про
переміну життя тільки й гомоніли. Я тоді мало добирала
в його словах.

А то раз мій брат Мусій почав скиглити: мамо та й мамо,
їсти хочу. А той чоловік і підслухав. Скомандував нам:

— Ідіть додому, беріть торбинки.

Христя, Настя, Пріська, Одарка та я побігли за ним, а він
веде нас прямо до крамаря Буньки.

— Ану, насипай, — каже, — повні торби борошна...

Які ж ми були раді!.. Біжимо додому і ніг під собою
не чуємо. А жили ми — горювали. Батько ходив до поміщика
Бородіна жито жати... Їсти було нічого, хібащо картопля.
Наварить мати уранці картоплі, дасть нам по картоплині-
дві, — і так до вечора. А батькові на жнивах — день за рік
здавався. От він прийшов. Тільки у двір — так косу й опу-
стив, і сам сів під тином, ніг не зведе. А мати добрі були,
вийшли до нього та й кажуть: — Іди галушок їсти. — А він не
вірить. Де б вони взялися? — Знав, що дома ні пилинки бо-
рошна.

... Смачні галушки вечеряли ми тоді, а мати ще й корж напекли. Та вже дякували тому дяді.

— Тільки ніхто з нас не догадався тоді, що це був великий письменник,— каже колгоспниця Ганна Комендатенко.

Аж тепер, коли мій Федя почав ходити у сьомий клас, приносить раз книжки та читає: „Ярмарок у Говтві“. Дивно кажу, це ж про наше село. Хто ж це писав? Тоді Федя показує картину того чоловіка.

Я й пізнала, по очах ясних пізнала того чоловіка, тільки постарів.

Почитали ми тепер не одну його книжку. Він писав і про Говтву, і про весь світ. Хороший чоловік. Правдивий. Хай буде він веселий як сонце і бистрий як вода, здоровий як земля...

Говтв'яни, приліпчани та хорішківці на грудях жоржинових квітку із шовкової стрічки пришпилювали, брали зброю у руки та ходили одбирати землю у пана Погорелки та кв'язів Острогоградських.

Паровий млин меле крупчатку, тепер там завізно буває. На ланах „П'ятирічки“ трактори виспівують. І живуть люди в достатках.

с. Приліпка, 1937.

Записав

Олесь Юренко

Константин Чічінадзе

АПОЛОГІЯ РІОНА

Твоє високе джерело сьогодні вдруге бачу.
Тут, наверху, наймення Фаз якраз тобі до речі.
Червоні крапочки пестрюг мені ти в очі мечеш,
І нижній і прозірчастий, немов сльоза дитяча.
Твоя вода — як молоко; я жменю п'ю по жмені.
І дно твоє, мов попелом, камінчиками вкрите,
Пригаслим сяевом тремтить і ластиться до мене.
Тут бистра течія твоя, на білий кипень збита,
То золотом оббризкана від сонця полонини,
То блідносинява в ярах, де вічно тінь глибока,
Зеленим похилом біжить і рине на долину.
Та дещо й інше довелось уздріти ненароком
Очам моїм; я свідком був твого буйнування.
І неоднаково звучить моє про тебе слово,
То лагідно окреслене, як вишиття шовкове,
То, як щетина кабана, шорстке на доторкання.

* * *

Торік це сталося. Осені притаєна недуга
Чарівножовтим янтарем красила все в околі;
Біль зов'язання терплячи безмовно, дні поволі
За днями йшли, радіючи, неначе ті подруги.
Востаннє дихали поля усмішкою живою;
І ліс знеможений дрімав у мертвому спокою;
І в древній пам'яті своїй, здавалось, воскрешав ти
Медею, руно золоте, вітрила аргонавтів,
І тури в передзорній час ходою сторожкою
Ламали мріання твоє про ті далекі літа,
До тебе звільна ідучи шукати водопою.
А ввечері, як пасма гір здіймали грозовито
Щовби посічених верхів під небом притьмарілим,—
У зграї бистрих гончаків, лук держачи в правиці,
На пасовище сходила Діана блідолиця,
Щоб виснажити ловами своє безстрасне тіло.

Та несподівано парча і златоглав блакиті
 Змінилися на пелехи подертої повстини.
 От небом, наче ступою, навкругні гори вкриті.
 От, крячучи уривано, десь ворон перелинув.
 І розгорнувся скритий гнів понурим карнавалом,
 І страшно тяжко гуркнув грім із хмарної завали.
 Тяжке зітхання рушило бір Глоли ялиновий,
 Коли, спазнувши, блискавка сіпнулася нервово.
 І небо приголомшене вниз ринуло шалено,
 Гомінко зворухнулося гілля дубів на схилах,
 І краплі зливи падали і розправляли крила,
 Неначе птаха - велетня пташата незліченні.
 Вступили в русла ручаї й потоки, повні злості,
 І, божевільно скачучи по кручах та яругах,
 В проваддя — гвізда мороку — гунули з високості.
 Колише океан імлі страшні свої потуги
 І, звільна зупиняючись, узгір'я крийма криє;
 Такими ріками пливуть глибокі водорії,
 Неначе буйно потекли, розтанувши одразу,
 Весь сніг одвічний, всі льоди і глетчери Кавказу!

Ти виповнився водами. У хмаровій обслоні,
 Жадливо потягаючись, ти на своєму лоні
 Розклав бервена, як списи загрозливі, і сильно
 До гір покрикнув, щоб тобі дали дорогу вільну.
 Тебе виттям і клекотом стрічає Сакаура.
 К тобі Гарула буйно мчить, поля кругом заливши,—
 Уже торохнява млинів її не сердить більше,
 І, горда на здобуток свій, вона, як вірний джура,
 Тобі трофеї оддає: шалівки, крокви, лави.
 Тепер ти вже готуєшся до бою грізно стати!
 До тебе приєдналися нарзанів води ржаві;
 Спочатку ти лизнув і вмить розніс усі загати,
 А далі на Онійський міст накинувся спрогогу
 І несподівано здобув велику перемогу.
 Надовго розлучилися з собою зарічани
 І сьогобічні жителі, як з гуком несказаним
 Потужний одірвався міст од берегів розмитих.
 Тобі Джеджор улесливий складає хвальне слово
 І сповіщає, що Кведрул готується раптово
 Наринути і сточище твоє переповнити!
 Мов бороною перейшов ти по полях сорійських;
 Вся в панцері кремінному, дві башти знявши вгору,
 З тобою розпочати бій наважилась Скодора,
 Але і їй не вдалося твоє одбити військо.

Із Цесських гір розвідачем злетів орел, високо
Піднісся й береги твої оглянув пильним оком.
От із далеких полонин, як буйвіл роз'ярілий,
Лухун до тебе дико мчить, васал і друг твій милий!
О, ще ніхто не дав йому догани зроду - віку,
Але сьогодні він здобув собі опрічну славу:
Плюндрує люто Коретул, руйнує і Ураву,
Стовпів, колод ще й наметнів примчав тобі без ліку.

* * *

Ваш клекіт, ваші лютощі ніч роздирають сонну.
Од страху затрусилися портали Баракону.
Розкрилась несподівано велика усипальня,
І в блиску вийманих шабель сини Ростома швидко
Осліпленого підняли нагору батька. Видко,
Напав на них підступний цар. У клопоті нагальнім
Старого в панцир одягли залізний, на пістолях
Кремені випробовують. Будь певен, Соломоне!
Не трапиться осічки... О! Тут міг би ти, Ріоне,
З часів колишніх не одне згадати мимоволі.
Тамар тут був, і Кахабер не раз сюди приходив...
Тепер тобі не в голові минулого пригоди.

* * *

Уже готовий Хідікар до зустрічі з тобою!
Вперед метнувся ти, і там, де в дні зими безкрилі,
Поринувши у тихий сон, сіяєш бірюзою
І шовком стелешся, тепер твої ревучі хвилі
На боротьбу із скелями знов кинулися сміло.
Та з високості Веліет списа тобі, дракону
З роззявленою пащею, встромив глибоко в тіло
Звитяжець славний. Увігнув ти спину і з розгону
Поміж підпорами моста промкнувся, звір жорстокий.
Та як сідло на мчущому коневі міст устояв
І давньою твердинею тебе затис під боки.
Кричить Кріхула до ярів, насичених водою,
Щоб обертали всі шляхи, всі житла на руїни,
І гук її, неначе спів Андукапара, лине
І на квабткарських девів жах нагонить. Як шуліка,
Додолу з гірських верховин мчить Ріцеула дика.
Раненим тигром кинувся Аск у твої обійми,
Лекнар, шоломом хмаровим накривши чоло мрійне,
З похмурих узбочей своїх дає тобі підмогу.
До тебе в підземельній тьмі Шаор проклав дорогу,
Щоб соки щедрих накерал нести тобі, Ріоне.
І ти заграв і, сповнений потугою й красою,

Між скелями саїрмськими перелетів грозою.
Тоді Меквена, Кутаїс ... Ти молотами дзвониш,
Піднявся диба, Білий Міст облизуєш. І скоро
Над Балахваном, над його оселями й домами
Кружала буйних хвиль своїх широко розпросторив.

* * *

Не встоїш ти у боротьбі з рівнинними полями,
Коли не скличеш рукавів, що розійшлися різно!
Та вже новий потоп іде на тебе від Зекара,
І подоїла Ніголт набряклих хмар отари.
Плазуючи, Цігела мчить, жене Квіріла грізно,—
Поблідла Імеретія, заллялася сльозою,
Коли владарка чорних руд на неї мулко впала.
Аж наостанку стрілися брати поміж собою:
Цхенісцхал розкудовчений, розкинувшись небало,
Залив поля на рівняві, поняв водою луки,
Несе дерева, вирвані з корінням у діброві,
І сванів - потопельників несе, як ті опуки,
З мішками їх. Мегрелія — у повіді раптовій!
Тихура зайва; та й Абаш не збільшить плив широкий.
Закаменів з перестрашу, тебе уздрівши, Поті.
Але до пристані, в дугу жаданої затоки,
Ввійшов ти з іншим почуттям, в інаковій турботі.
Як баржі геть порозганяв, прудкі розкидав шхуни,
Що спочивали в захистку на водяній пустелі,
Ти попросив у кораблів з Палермо і Марселі,
Щоб, підіймаючи в путі могутніх хвиль буруни,
Твоє вітання однесли морям і дальнім рікам,
А пишній Роні мовили — та й чарівній Луарі,—
Щоб жодна з них не одреклась з тобою бути в парі,
З тобою, гордим воїном і лицарем великим.

Переклав з грузинської
Володимир Свідзінський

Давид Каневський НАД ГЛОБУСОМ

Юним дослідникам Арктики.

У поколінь, тепер іще безвусих,—
Сузір'я нахилів, талантів феєрверк.
Кого ж на північ сильне серце рве,
Я без вагань відгадують беруся.

Над глобусом голівки темні й русі.
Всі очі в полюсі, і сниться їм не раз
Прапрадід Шмідта, мужній Гаттерас,
У доброму ведмежому кожному.

Замало місця в нашому дворі,
За рік змужнілим іграм дітвори—
Вже льодоріз маячить перед ними.

Вони з розгону вріжуться в льоди
І кожен стане вічно молодим.
Північні землі марять молодими.

ФРОНТОН ПАЛАЦУ¹

В руках виблискують начищені фанфари.
Тремтять, твердішають притулені уста,
І спів зривається, і в марш перероста,
І закипає громом вище хмар.

Це ти, в походах знайдений товариш—
Пішов-поплив по соснах, по листах...
Ти нам знамена в зорях полоскав
І з року в рік гарячими тримаєш.

Ти розцвітаєш славою батьків,
Що перед боєм, перед цокотом підків
Очима й дулом глянули в колиску.

Ласкаве ймення—Майя, мужнє—Кім
Проносимо в сади нових віків,
Де нам зростати широко й високо.

¹ З піонерського циклу.

Юрій Гай

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ М. ГОРЬКОГО

Піднявшись із глибини народних мас, Горький вже з перших творів виступив як художник революційного пролетаріату і, дійшовши вершин творчості, став гордістю й прапором інтернаціональної соціалістичної літератури. ЦК ВКП(б), вітаючи М. Горького в день ювілею, розкрив в усіх повноті міжнародне значення його творчості:

„Ім'я Максима Горького дороге й близьке трудящим Радянської країни і далеко за її межами як ім'я найвизначнішого художника-революціонера, борця проти царизму, проти капіталізму, за міжнародну пролетарську революцію, за звільнення трудящих усіх країн від ярма капіталізму“.

Історія знає багато імен великих письменників-гуманістів. Величезне історичне значення М. Горького, А. Серафимовича, Д. Бедного і фаладги сучасним їм робітничих поетів є в тому, що, будучи спадкоємцями кращих гуманістичних традицій великих письменників минулого, вони ще в умовах царизму були основниками і творцями нової літератури людства — пролетарської соціалістичної літератури. І серед них — перше місце належить Горькому.

М Горький є „найвизначнішим представником пролетарського мистецтва“ (Ленін), виразником ідеології авангарду робітничого класу, першим письменником, творчість якого виросла на основі світогляду й методу пролетаріату. Горький піс разом з робітничим класом, з комуністичною партією, з формуванням класової самосвідомості робітничо-селянських мас. Вперше в історії людства художня творчість не тільки відбила і пояснила на основі наукового соціалізму найважливіші життєві явища, процеси класової боротьби, але й визначила революційні шляхи зміни дійсності, шляхи соціалістичної революції, озброїла маси глибоким розумінням життя, більшовицькою волею до боротьби й перемоги.

Горький почав писати ще в епоху імперіалізму, коли командне місце належало літературі буржуазії і дворянства. Це були 90-і роки, коли література панівних класів — історично-приречених класів — намагалася всіляко затушувати суперечності дійсності, вглибити в мистецтво антисоціальні мотиви, оповити дійсність млистою поволокою символіки, містики, релігії, атрофувати волю до життя й пізнання, приспати активне ставлення до життя, поставити натомість толстовську теорію „непротивлення злу насильством“, теорію „малих діл“.

Ідейний розпад дав гнилявий ґрунт для пишних „квітів зла“ — антисо-

1868

Олексій Максимович
ГОРЬКИЙ

1936

дальності, песимізму, азіатського фаталізму. Почала нахабно вкорінюватися еротика, садизм, цинічна філософія Ніцше, що закликав „плюнути на свого ближнього“, хворобливо - викривлена достоевщина. Особливо посилилися мотиви після революції 1905 року. Даремно блудливі „теоретики“ і модні мистецтва намагалися прикрити цю дряглу наготу, пошлість і ренегатство, цю байдужу вбогість вишуканим покровом „чистого, прекрасного, неземного“ мистецтва, „магії і волхвування“. Спід голуботканної естетичної вуалі відверто виглядала хижацька паща капіталіста, потріпана фізіономія барича - мільйонера, елеяно - ехидний лик попа, розгублене личко „хникала - інтелігента“, зубата пика жандармського полковника, „загадкові“, дуже імлісті очі шишарової кокетки.

Кращі з письменників дрібнобуржуазної інтелігенції не могли, звичайно, спинити цей каламутний потік.

На початку 90-х років виступив Горький. Він почав свою діяльність революціонера, художника і публіциста в ті роки, коли пролетаріат виступив в історії як самостійна сила, в ті роки, коли народжувалася й міцніла соціал-демократична партія. Відтоді все його життя стало здійсненням двох основних завдань — всебічного викривання експлуататорського буржуазно-поміщицького і самодержавно-бюрократичного суспільства і палкої й прихвальної пропаганди ідей соціалізму, пролетарського гуманізму.

Однією з найбільших історичних заслуг М. Горького, яка стверджує міжнародне значення його як художника і публіциста, є всебічна критика капіталізму, показ того, як капіталізм руйнує людську особу, спотворює найнеобхідніші людські цінності, позбавляє дитинства, юності, молодості, кохання, материнства, позбавляє радості життя, радості творчості, позбавляє діли, житла і їжі, калічить людські відносини, вносить хаос, ганьбу і нещастя, грабує людей і природу, заливає світ сльозами і кров'ю.

Проте велич Горького не тільки в цьому. Багато блискучих художників до Горького присвячували викривленню царизму і капіталізму найкращі свої твори. Згадаймо дивні сторінки у Герцена, Шевченка, Салтикова, у Чехова, у Толстого. Герцен у „Докторі Крупові“ казав про сучасність як про „божевільню“. Салтиков писав: „Часами мені здається, що я обертаюсь серед мішаної атмосфери бойні і будинку розпусти“. Горький вперше зв'язав це всебічне руйнування й викривлення життя суспільства з економічними суперечностями капіталізму, з виробничою анархією, показав, як знецінювання праці веде до знецінювання людини. В цьому плані винятково яскраві рядки в спогадів М. Горького про В. І. Леніна.

Ленін „заговорив про анархію виробництва при капіталістичному ладі, про величезний процент сировини, яка витрачається безплідно, і скінчив жалем, що до цього часу ніхто не догадався написати книгу на цю тему“.

„Років через два, на Капрі, розмовляючи з А. А. Богдановим - Маліновським про утопічний роман, він сказав йому :

— От ви б написали для робітників роман на тему про те, як хижакі капіталізму пограбували землю, розтративши всю нафту, все залізо, дерево, все вугілля. Це була б дуже корисна книга, синійор махіст“¹.

¹ М. Горький. Собр. соч., ГИХЛ, 1931, т. XXII, ст. 197.

Це завдання вперше в художній літературі в усьому обсязі виконав М. Горький. Вже в одному з ранніх творів — „Челкаш“ — Горький розкриває суперечності капіталізму, прокляття рабської праці:

„Граніт, залізо, дерево, брук гавані, судна і люди — все дихає потужними звуками пристрасного гімну Меркурію. Але голоси людей, ледь чутні в ньому, кволі й смішні. ... Створене ними поневолило і знеособило їх.

... До сліз смішні довгі низки вантажників, які несуть на плечах своїх тисячі пудів хліба в залізні животи суден для того, щоб заробити кілька фунтів того ж таки хліба для свого шлунку. — ... у цьому зіставленні була ціла поема жорстокої іронії.

Гамір — пригнічував, порох, роздражнюючи ніздрі, — сліпив очі, спекла тіло й виснажувала його, і здавалось, що все кругом напружене, втрачає терпіння, готове вибухнути якоюсь грандіозною катастрофою, вибухом після якого у відсвіженому ним повітрі дихатиметься вільно й легко ...

Аналогічні картини анархії капіталістичного господарства маємо ми і в інших творах — „Фома Гордєєв“, „Життя Матвія Кожемякіна“ „Вороги“, „Мати“, „Діло Артамонових“, „Життя Кліма Самгіна“. Міжнародний пролетаріат і все трудове людство черпають тут багатющий пізнавальний матеріал, що озброює його на боротьбу з капіталізмом і фашизмом, на боротьбу за соціалізм.

Другою величезною заслугою Горького є всебічний показ ставлення людини до праці за капіталізмом. Це ставлення — подвійне. З одного боку — праця малюється як рабство, як прокляття, як страшний і ненависний тягар, як Молох, що висмоктує з жертви її кров, її душу, її життя. Ці картини обезцямленої, знеціненої праці розсіпані в багатьох творах Горького. Капіталізм підриває самі основи праці. Праця знецінюється і в її філософській суті, і у виробничій, і в моральній, збіднюється і викривляється в її емоційно-психологічному змісті. Величезну радість соціальної людини — суспільно-корисну працю — капіталізм вивертає навиворіт, перетворює її на ярмо і прокляття, на ошуканство, на нісенітницю, на судорожне збільшення тієї гори, яка і без того навалилася на трудову людину. Особливо яскраво це показано в таких творах, як „Челкаш“, „Фома Гордєєв“, „Мої університети“, „Місто жовтого диявола“, „Один з королів республіки“ та ін.

Проте й капіталізм не так сильний, щоб зовсім викорчувати — дощенту — в людині прагнення до дії, до прикрашування життя, до творчості. Людина до праці — невинищенна людська властивість — дужча за капітал. І цю другу сторону питання Горький підкреслює з нечуваною до нього в художній літературі силою й глибиною. Син трудового народу, виробника основних людських цінностей, Горький малює могутню силу праці, радість діяння, радість злиття особи з трудовим колективом („Фома Гордєєв“, „Мої університети“, „Оповідання про героїв“ та ін.).

Синтетична картина потворності капіталізму дана в нарисі „Місто жовтого диявола“ (Нью - Йорк).

„І здається, що все — залізо, каміння, вода, дерево — повне протесту проти життя без сонця, без пісень і щастя, в полоні тяжкої праці. Все стогне, вие, скрегоче, скоряючись волі якоїсь таємної сили, ворожої людині.

... Живій людині, яка мислить, творить у своєму мозку мрії, картини, образи, родить бажання, тужить, хоче, заперечує, жде,— живій людині це дике виття, верещання, ревіння, цей дрож каменю, стін, похливе деренчання шибок у вікнах — все це йому заважало б.

... Де багато роботи рабів, там не може бути місця для вільної творчої думки, там можуть квітнути тільки ідеї руйнації, отруйні квіти помсти, бурхливий протест тварини. Це зрозуміло: спотворюючи душу людини, люди не повинні сподіватися від неї милосердя до них. Людина має право помсти — це право дають їй люди“.

Горький малює і конкретних носіїв зла, керівників і натхненників цього сумного життя, дає надзвичайно яскраві образи мільярдера, короля, царя, типові фігури фабрикантів, купців, капіталістів, куркулів і т. д.

Згадаймо чудовий нарис „Один з королів республіки“, де дано образ мільйонера:

... „Що ж ви робите з вашими грішми?

Тоді він трохи підняв плечі, його очі ворухнулися в орбітах, і він відповів:

— Я роблю ними ще гроші.

— Навіщо?

— Щоб зробити ще гроші...

— Навіщо? — повторив я.

Він нахилився до мене, упираючись ліктями в ручки крісла, і з відтинком деякої цікавості спитав:

— Ви — божевільний?

— А ви? — відповів я запитанням.

Старий нахилив голову і крізь золото зубів протягнув:

— Потішний чолов'яга... Я, може, вперше бачу такого...

— Чим же ви займаєтесь? — спитав я.

— Роблю гроші! — коротко сказав він, піднявши плечі.

— Фальшивий монетчик? — з радістю вигукнув я, — мені здалося, що я наближаюся до відкриття таємниці. — Як ви робите гроші?

— А! Розумію! — сказав він, киваючи головою. — Це дуже просто. В мене залізниці. Фермери виробляють товар, я його приставляю на ринки. Розраховуеш, скільки треба лишити фермерові грошей, щоб він не помер з голоду і міг працювати далі, а всю решту береш собі, як тариф за провоз. Дуже просто.

— Фермери задоволені з цього?

— Не всі, я гадаю, — сказав він з дитячою простотою.

— Уряд не заважає вам? — скромно спитав я.

— Уряд? — Ага... Це ті... в Вашингтоні? Ні, вони не заважають. Серед них є дехто з мого клубу... Ні, вони не заважають, — повторив він і зараз же з цікавістю спитав:

— А хіба є уряди, які заважають людям робити гроші?

— Ні, — тихо сказав я, — я не про те... Я, бачите, думав, що іноді уряд повинен би забороняти явний грабіж...

— Ал-леж! — відказав він. — Це ідеалізм“.

В нарисі, що має іронічну назву „Король, який високо тримає свій прапор“, Горький дає чудове викриття мілітаризму, ясно натякаючи на Вільгельма, імператора Німеччини. Гітлер, Муссоліні, Франко могли б побачити в цьому портреті багато власних рис.

„Король і бог — творці. Раз! Два! І бог створив світ!.. Р-раз! Два! Три! І мій дід створює Німеччину.

... Найкращий солдат той, у якого мозок зовсім не діє. Солдат урухомлює не свідомість, а звук команди... Мар-рш! В багнети! Не коле свого батька,— якщо його батько соціаліст,— матір, брата... І однаково! Коли людина зовсім перестане думати, королі будуть великі і народи щасливі“.

В нарисі „Руський цар“ Горький вкладає в уста Миколи II такі слова:

... „Час від часу необхідно розстріляти робітників, щоб вбити підлі мрію про головенство робочого народу над забезпеченим і гулящим людом, опорою держави. Селяни вимагають, щоб їх часом сікли або стріляли в них з рушниць. Купці, дворяни, духовництво, робітники і мушкетери в моїй демократичній країні всі рівні права мають перед законом на багнет і петлю“.

Американський мільярдер, російський цар, німецький кайзер, між ними родна буржуазія перегородили шлях історичному розвитку людства, наповнили землю „смородом духовної розпусти і злочинів“.

Особливо багато творів присвячено викриванню буржуазії різних національностей, прошарків і відтінків,— і при тому на різних етапах розвитку. Нагадаємо такі твори, як „Фома Гордєєв“, „Життя Матвія Кожемякіна“, „Вороги“, „Мати“, „Васса Железнова“, „Діло Артамонових“, „Життя Клима Самгіна“, „Егор Буличев“, „Достігаєв“ та інші, десятки нарисів, оповідань і т. п.

Патріархальний купець Щуров, європеїзований Африкан Смолін, заграючий в юнацтві з лібералами Тарас Маякін (у творі „Фома Гордєєв“), „коршак“ Ілля Артамонов, полохливий і слабовольний Петро („Діло Артамонових“), пожадливі Варавка, юродствуюча у сектантстві Зотова („Життя Клима Самгіна“), скаженіючий перед лицем неминучої загибелі Буличев та багато інших дійсно являють собою „типові характери в типових обставинах“, маюють становлення, розквіт і крах капіталізму, навчають міжнародний пролетаріат розпізнавати хижаків під усякою личиною.

Ненависть до „свинцевих мерзот дикого руського життя“, до власного свинства в найрізноманітніших його проявах проймає твори Горького, де даю образи обивателів і міщан. Такі є „Городок Окуров“, „Життя Матвія Кожемякіна“, „Дитинство“, „В людях“, „Життя Клима Самгіна“ та ін. З винятковою силою Горький показав паразитизм, міщанське нидіння, тьманину і вбогість цього життя. Капіталізм розбещує не тільки велику буржуазію, гниття й розпад проймають усі її прошарки.

Тюрма народів — царська Росія — рясніла жандармами, поліцаями, таємними і явними шпигунами, штатними і понадштатними „повідомлювачами“, всілякими провокаторами. Це мерзотне коло, ці поденки й покидьки людського суспільства з разючою силою, з винятковим презирством дані в таких

раха, як „На дні“, „Вороги“, „9 січня“, „Мати“, „Життя Кліма Самгіна“ новісті „Життя непотрібної людини“ і в п'єсі „Останні“. Міжнародний пролетаріат і все трудове людство здобувають у цих творах документи моральної перемоги, цінності — це обвинувальний акт проти капіталізму, проти паризму, це викривання останніх меж мерзотності й цинізму.

Знайшло своє художнє відображення в творчості Горького і дворянство в своєму розкладі, і буржуазна й дворянська інтелігенція, духівництво, родючі сектанти і т. д. Згадаймо хоч би образ боягузливого, лінивого, жадного, жадного грузинського князя Шакро, що відплатив Горькому за всі турботи з істинно-князівською щедрістю... невдячністю і обманом („Мій супутник“), ряд образів інтелігентів („Варенька Олєсова“, „Чудаки“, „Пісники“, „Клім Самгін“ та ін.), поїнятого „божественним пафосом“ попа Іліїна і ханжу Маланію („Егор Буличев“), юродствующу Нехаєву, Зотову („Життя Кліма Самгіна“) і ряд інших типових персонажів.

Клім Самгін — типовий образ ренегата, боягузливого й підлого буржуазного інтелігента, що зраджує революцію, — один з найкращих образів, створених Горьким і світовою соціалістичною літературою.

Розгорнувши в багатьох творах портретну галерею великих і дрібних людей — від мільярдера до окурівського обивателя, від Миколи й Вільгельма до звіроподібного городовика Мокроусова, — Горький малює різку картину руйнування і спотворення людського життя, наруги над усіма цінностями. Капіталізм віднімає дитинство. Діти „здаються квітами, що їх чиясь чужа рука викинула з вікон будинків у багно вулиці. Хіба з цих дітей виростуть здорові, сміливі, горді люди? („Місто жовтого диявола“). Згадаймо, що говорить Горький в „Житті Матвія Кожемякіна“: „щодня, в дощову пору, в жаркій тиші полудня, в тихому шумі міста, в бурі вибухав виск і плач — це били дітей“, згадаймо Лєоньку („Страсті - мордасті“), згадаймо моторошне оповідання „Дівчинка“, де дівчинка, яка бавиться з лялькою, пропонує себе, „Дитинство“, „В людях“ і десятки інших творів.

Капіталізм спотворює юність („В людях“, „Мої університети“, „Трое“ та ін.), капіталізм отруює страшною нудьгою й гіркою кохання, губить, калічить материнство („Якось восени“, „Коновалов“, „Двадцять шість років“, „Трое“, „Страсті - мордасті“ та ін.).

Профанування сім'ї, наповнення родинного життя обманом, брудом, злочинами нерозривно зв'язане з цинізмом капіталізму („На плотах“, „Подружжя проломи“, „Міщани“, „Останні“, „Васса Железнова“, „Діло Артамонових“ та багато інших).

Тупий і жорстокий лад розвиває презирство до людської особи, породжує витончене, садистичне знущання з неї та глумлення („Вивід“, „Бувші люди“, „Каїн і Артем“, „Мати“, „Городок Окуров“, „Життя Матвія Кожемякіна“, дуже багато інших творів).

В капіталістичному суспільстві життя часто встає як пустиня самотності („Дружки“, „Каїн і Артем“, „Життя Матвія Кожемякіна“, „Випадок із життя Аркаша“ та ін.). У сотень мільйонів людей віднімається дитинство, юність, кохання, надії, право на працю, право на щастя, право на саме життя. Ще жодна художня література не малювала з такою силою злочини капіталізму.

Горький досяг цієї глибини і правдивості, цієї величезної емоційності тому, що він був озброєний соціальним досвідом революціонера і хунти, був озброєний світоглядом і методом пролетаріату, вихований і сформований комуністичною партією на чолі з Леніним і Сталіним. Отже, тому він зумів не тільки розгорнути вражаючу картину експлуатації і угнодження, — але й протиставити їм відродження людства — шлях перемоги соціалістичної революції.

Ще в ранній творчості Горький протиставить експлуататорському жаху панівних класів і їх „цивілізації“ образи сильних, сміливих, незалежних героїв, що кличуть до свободи, до подвигу, до боротьби („Майстер Чудра“, „Стара Ізергіль“, „Пісня про Сокола“, „Пісня про Буревісника“). Цих героїв подано в плані революційної романтики, що становить складову частину соціалістичного реалізму. „В житті завжди є місце для подвигу, для боротьби — от основна ідейна вісь цих образів.

Вбогості, песимізмові, егоїзмові панівних класів Горький протиставить силу, гордість і сміливість революційного духу. Це було явищем новим, свіжим, різко відмінним від усієї літератури 90-х років.

Хижацькому власництву Горький протиставить також образи люмпен-пролетарів, „бувших людей“, босяків. Яка функція цих образів, яке їх значення для міжнародного пролетаріату?

Горький зумів підійти до цих образів конкретно-історично, діалектично. Поперше, він показав, що люмпен-пролетаріат є породження буржуазного суспільства, що воно відповідальне за його появу. Подруге, галерея цих образів є обвинувальний акт світові експлуатації й рабства. Не зважаючи на свої злидні, на вбогість свого стану, люмпени кращі, простіші, сміливіші, благородніші, людяніші, ніж їхні антиподи. Потретьє, Горький показав безплідність, безпомічність їхніх шукань, їхню загибель, якщо вони не приєднуються до пролетаріату, не стають на шлях організованої боротьби. Нарешті, борючись з усіма відмінами паразитизму, Горький викриває і босяцький паразитизм („Подружжя Орлови“ та ін.). Якісно новим у пролетаріаті було те, що вперше в історії світової літератури ця тематика була висвітлена з позицій пролетарської, соціалістичної літератури.

Представників пролетаріату подано вже в найраніших творах Горького. Спочатку це — або протестуючі одинаки („Шибеник“), або неорганізована маса („Коновалов“, „Двадцять шість і одна“ та ін.). Уже в п'єсі „Міщани“ нашу увагу притягає образ машиніста Ніла — мужній, сильний, сміливий.

Величезною історичною заслугою Горького є те, що він показав пролетаріат на різних стадіях його розвитку, на різних етапах класової боротьби у складних зв'язках і взаємодіях з іншими соціальними силами, показав більшовицьке керівництво всім революційним рухом, дав найкращі в світовій літературі образи маси, бійців і вождя революції — В. І. Леніна, змалював міць і велич щасливої радянської соціалістичної держави.

В п'єсі „Вороги“ (1906 р.) Горький підкреслює непримиренність класових інтересів робітничого класу і буржуазії, викриває ліберальну буржуазію (Захар Бардін) і її інтелігенцію, дає типові образи робітників-революціонерів (Левшин), малює політичну свідомість і моральну висоту робітничої маси.

Художньою енциклопедією боротьби робітничого класу і селянства проти нарізизму й капіталізму в епоху революції 1905 року є роман „Мати“. Тут дано процес росту класової свідомості робітників і селян, переростання економічної боротьби в боротьбу політичну, пролетаріат подано як гегемона революції, яскраво змальовано керівну і виховну роль більшовицької партії.

Вперше в історії художньої літератури дано в повноцінному художньому виразі образ робітника - більшовика (Павло Власов). Образ матері — Пелагеї Ніловни — одія з найкращих образів, створених будьколи світовою літературою. Такий образ міг створити тільки марксист, більшовик; це — глибокий вияв соціалістичного гуманізму, а весь твір в цілому — зразок соціалістичного реалізму. Цей твір широко відомий робітничим масам, це — улюблена книга народів світу. Відомо, як високо оцінив цей роман В. І. Ленін. М. Горький в нарисі „В. І. Ленін“ згадує:

„Я сказав, що квапився написати книгу, але — не встиг пояснити, чому квапився,— Ленін ствердливо кивнув головою, сам пояснив це: дуже добре, що я поспішив, книга — потрібна, багато робітників брали участь у робітничому русі неспівомо, стихійно, і тепер вони прочитають „Мати“ з великою користою для себе. Дуже своєчасна книга.“¹

Робітники у „Відкритому листі Горькому“ дали таку оцінку:

„В особі Павла, можна сказати, вперше виступає робітник, що пройнявся всіма фібрами душі духом того ідеалу, який несе визволення від пут життя не тільки робітничому класові, а і всьому людству.“²

Величезна цінність цього твору також у тому, що тут показано і селянство, його диференціацію, його роль в революції. Горький дав чудовий образ пролетаризованого селянина, революціонера Рибіна, керованого більшовиками. Тут дано художнє втілення одної з основ лєнінізму — єдності робітників і селян.

В романі „Діло Артамонових“ (1925 р.), давши процеси становлення, зміцнення і розпаду буржуазії, Горький разом з тим змальовує образ Ільї Артамонова - внука, який не йде шляхом батька й діда, а відривається від буржуазної сім'ї, переходить на бік революції, приєднується до більшовиків під час Жовтневої революції.

„Життя Кліма Самгїна“ — найбільший твір Горького, надзвичайно багатий своїм ідейно-художнім змістом. Крім розвивання теми про зрадництво і ренегатство буржуазної інтелігенції різних відтінків, Горький надзвичайно майстерно розкриває складні процеси класової боротьби, малює образи борців соціалізму — більшовиків Кутузова і Дунаєва.

Знайшло художнє відображення в творчості Горького і селянство. В оповіданні „Дід Архип і Лєонка“ змальовано ситу сільську буржуазію, що вкорінює в селянстві власницькі інстинкти. В оповіданні „Челкаш“ масі робітників - вантажників і великодушному Челкашеві протистоїть образ сільського хлопця Гаврила, якого теж зачепив згубний вплив капіталізму. В оповіданні „Дружки“ Горький малює загибель селянина Уповаючого, що пере-

¹ М. Горький. Собр. соч., т. XXII, ст. 189 — 190.

² Журнал „Труженик“, 1908 р., №.13 — 14.

творився в босяка і помирає від хвороб і з голоду. В чудовому оповіданні „Кирилка“ дано узагальнений образ бідняка-мужичка, у якого купецько-ліберальний пан і чиновник з'їдають останній краєць хліба. В оповіданні „Злодії“ селянський хлопець, проглинений пашею капіталістичного міста, проти своєї волі стає вбивцею. Трагізм його становища ускладнюється несконковитим нерозумінням того, як усе склалося на його загибель. В повісті „Трое“ дано образ Іллі Луньова, його шукання правди і чистоти, його пристрастності до „правильного“ життя і крах та загибель у хижацьких пазурах капіталістичного міста. Образові Іллі протистойть образ Павла, що зв'язується з революційною інтелігенцією і через неї — з пролетаріатом.

З дивною силою змальовує Горький жорстокість, косність, знущання над жінками („Вивід“ та інші твори).

Цим згубним впливом капіталізму на селянство Горький протиставляє виховне і революціонізує керівництво пролетаріату. Змальовуючи горючі злоби й ненависті, що нагромадилися в селянстві до всіляких гнобителів, змальовуючи безплідність селянських шукань справедливості поза революційним шляхом, Горький в той же час вказує, що в бідніший, передовий частині селянства визрівають ідеї революції, якою керує пролетаріат і його більшовицька партія.

Всупереч наклепницьким твердженням меншовиків, що заперечували здатність селянства до революційної боротьби, Горький у повісті „Мати“ створює надзвичайні образи революційної селянської молоді, змальовуючи революціонізування найширших селянських мас, революційну змичку селянства з пролетаріатом.

Після Жовтня Горький пише цикл „Оповідань про героїв“, де показує „створення нової дійсності, в якій трудовий героїзм стає побутовим фактом“. В одному з нарисів дано батрачку — тепер кандидатку партії — вичерплення енергії, активного, соціалістичного ставлення до життя. В другому нарисі дано героїзм червоноармійців і партизанів. В цілому — Горький присвячує свої „Оповідання про героїв“ „цій маленькій, але великій людській розпорошеній по всіх ведмежих кутках країни, по фабриках, селах, загубленій по степах і в сибірській тайзі, в горах Кавказа і в тундрах Півночі“.

Велике інтернаціональне значення Горького і в широкому охопленні життя народів. В його творах ми знаходимо трудових представників різних національностей: українців, євреїв, татар, циганів, вірменів, грузинів, чукотців і т. д. Ідеї пролетарського інтернаціоналізму освітлюють цю тематику. Згадаймо хоч би глибоко співчутливий показ бідняка-єврея („Каїн і Артем“) татарина („На дні“), мордвинки Іванихи („Знахарка“), що звертається до Христа з пристрасною викривною промовою:

„Ох, ти, Христос, нехороший бог, зависливий ти, злий, не людський ти бог, ні. От я, баба, людям служу, твоїм допомагаю, і татарам, і чувашам — мені однаково. А ти кому? Соромно тобі, ох, не так треба“.

Згадаймо трудовий робітничий героїзм „Казок про Італію“, згадаймо з якою теплотою і сердечністю дано образ революціонера, українця Андрія Находки в повісті „Мати“, десятки інших персонажів, що підкреслюють своєрідність, талановитість, рівність народів. Борючись з міжнародною буржуазією, Горький в той же час руйнував „тюрму народів“ — царський

лю, боровся з націоналізмом, шовінізмом, расизмом, мріяв про той час, коли народи міцно полюблять один одного,— все життя працював для цього, віддавав здійснення цієї великої гуманістичної мрії, втіленої в Сталінській конституції.

Змальовуючи народи світу, Горький створює і образ вождя народів, соціального теоретика, стратега і практика соціалістичної революції — В. І. Леніна. В нарисі-спогадах „В. І. Ленін“ (1930 р.) Горький всебічно висвітлює незабутній і улюблений образ Ільїча:

„Для мене винятково велике в Леніні саме це його почуття непримирної, негасимої ворожнечі до нещастя людей, його яскрава віра в те, що нещастя не є неусуненна основа буття, а — мерзота, яку люди повинні і можуть віднести геть від себе.

... Я б назвав цю основну рису його характеру войовничим оптимізмом матеріаліста“.

Горький малює образ Леніна-оратора:

„Злитність, закінченість, прямота і сила його мови,— весь він на кафедрі, наче витвір класичного мистецтва... Робітники ззаду мене захоплено шепотіли: „густо говорить!“

Горький підкреслює любов Леніна до природи, до краси й могутності природного мистецтва. Про сонату Бетховена Ленін каже: „Нічого не знаю краще за „Араассіоната“, ладен слухати її щодня. Дивна, нелюдська музика. Завжди з гордістю, може, наївною, думаю: от які чуда можуть робити люди“.

Ленін у творі Горького виступає як людина нового, вищого, соціалістичного типу, дивний синтез знань, вмінь, високих соціалістичних якостей, який, що сполучає в собі вождя народів, теоретика й практика революції, вчителя, друга людства, товариша всіх трудящих, вченого, філософа, знавця мистецтва — наділеного найрізноманітнішими якостями, що підкреслюють цінність його особи.

Горький знаходить для Леніна слова ніжної любові й ласки, слова мудрої простоти, слова величчі й урочисті, що звучать як гімн усієї землі, як гімн трудового людства:

„От він не існує фізично, а голос його все гучніше, переможніше звучить для трудящих землі, і вже нема такого кутка на ній, де б цей голос не збуджував волю робочого народу до революції, до нового життя, до будівництва світу людей рівних.

... І якби хмара ненависті до нього, хмара брехні й наклепів навколо імені його була ще гущіша — все рівно: нема сил, які могли б затьмнити факел, піднятий Леніним в задущій темряві збожеволілого світу.

... Володимир Ільїч помер. Спадкоємці розуму й волі його — живі. Живі — і працюють так успішно, як ніхто, ніколи, ніде в світі не працював“.

„В. І. Ленін“ Горького, „Ленін“ Маяковського, „Сталін“ А. Барбюса — найкращі в світовій літературі твори про соціалістичних вождів людства.

З художньою діяльністю Горького щільно пов'язана його публіцистика зразок більшовицької принципіальності, гостроти й непримиренності. Ще в позитивну епоху Горький дає ряд публіцистичних творів, що спрямовані на викриття буржуазії і служать пролетарській революції. Такий є цикл нарисів про Америку, памфлет „Прекрасна Франція“, „Русский цар“ та ін. В 1908 році Ленін запрошує Горького співробітничати в більшовицькому органі „Пролетарий“, в 1911—1912 рр. Горький співробітничав в більшовицькому органі „Звезда“, в 1913 р.— в органі „Просвещение“, з 1915 року керує журналом „Летопись“, що стояв на інтернаціоналістичних позиціях.

В післявоєнну епоху Горький дає зразки соціалістичної антифашистської публіцистики, що має величезне інтернаціональне значення. Такі є нарис і памфлети „Гуманістам“, „Про солдатські ідеї“, „Делегатам антивоєнного конгресу“ та багато інших.

Паралельно з цим Горький присвячує ряд нарисів могутньому росту Радянського Союзу („Дніпробуд“, „Баку“, про трудколонії ОДПУ та ін.), викриває шкідників, міщан, „механічних громадян“, змальовує радість соціалістичної творчості.

В своїй художній, публіцистичній, літературно-критичній діяльності Горький виступає як практик і теоретик соціалістичного реалізму.

Які основні риси соціалістичного реалізму в розумінні Горького?

Соціалістичний реалізм базується на глибокому вивченні життя, дійсності, в процесах її розвитку. Інакше кажучи — критичне опанування минулого, знання сучасного, прогноз і наближення комуністичного майбутнього. Якій нові риси, які відрізняють соціалістичний реалізм від попередніх видів реалізму такі:

Опанування світогляду і методу пролетаріату — більшовицька, соціалістична точка зору на світ. Пролетарський гуманізм, любов і пошана до людини - працівника, людини - творця, будівника соціалістичного суспільства. Здійснює цей гуманізм диктатура пролетаріату. Пролетарський гуманізм необхідно включає в себе активну ненависть, викривання всього, що перешкоджає будівництву соціалістичного суспільства. Боротьба з фашизмом, з паразитизмом, з усіма антиленінськими концепціями. Комуністичний інтернаціоналізм, всебічний розвиток всіх народностей. Соціалістичний, інтернаціональний зміст мистецтва в національних формах. Діалектична єдність реалізму і соціально-активного романтизму, право письменника на творчу фантазію; на вигадку, що полегшує здійснення майбутнього. Активно-творче ставлення до природи, панування над нею, підкорення її інтересам трудової, соціальної людини. Любов до праці, погляд на працю як на творчість, як на основну силу, що перетворює світ, як на прикрасу життя, джерело всіх цінностей. Соціалістичний реалізм — тенденційний; здійснення ленінського лозунга про партійність мистецтва. Соціалістичний реалізм, що розвивається на основі пролетарської демократії, стверджує народність мистецтва; взаємовплив і взаємозбагачення літератури і фольклору. Соціалістичний реалізм глибоко оптимістичний, він випливає із знання того, що звільнене людство справді створить на землі радість і щастя; певність моці трудового народу, певність перемоги пролетаріату. Це — дійовий, революційний оптимізм. Мистецтво ставить одним з істотних завдань створення героїчного образу

нини. Її героїзм має яскраво виявлений соціальний характер — „культурно-емоційний ентузіазм творчості нових умов життя“. Соціалістичний реалізм передбачає широту охоплення дійсності, глибоку ідейність і досконалість кожної форми; він включає в себе багатство стилів, жанрів, форм, прийомів, ритмів; єдність глибокої змістовності, виразності й простоти.

Величезну увагу приділяє Горький боротьбі за високу якість мови, її змістовність, її лексичне, семантичне і синтаксичне багатство, виразність, оригінальність, типовість, ретельніше оброблення, що веде до максимальної зрозумілості й простоти.

Соціалістичний реалізм пізнає, виховує, озброює трудове людство на шляху до встановлення соціалізму. Це — мистецтво великих діл, глибоких думок, сильної волі, яскравих почуттів.

Така є, в стислих рисах, горьківська концепція соціалістичного реалізму, яку він здійснив і в своїй багатющій художній творчості, і в публіцистиці, і в історико-літературних статтях¹.

Величезне інтернаціональне значення мають праці Горького з фольклору. Вони зміцнюють марксистський напрям у світовому фольклорознавстві.

Горький підкреслює матеріалістичне мислення стародавніх народів, яке неминує збуджувалося процесами праці і всією сумою соціального життя стародавніх людей². Горький говорить про реалістичність міфотворення; пояснює виникнення релігійного мислення „соціальною боротьбою“³; аналізує пережитки язичства відбиттям „трудового, матеріалістичного світобачення“; підкреслює оптимізм фольклору (не зважаючи на важкість життя експлуатованих класів), як свідчення народної моці; звертає увагу на той факт, що „найбільш глибокі і яскраві, художньо досконалі типи героїв створені фольклором, усною творчістю трудового народу.

Досконалість таких образів, як Геркулес, Прометей, Мікула Селянинович, Іван-царевич, далі — доктор Фауст, Василиса Премудра, іронічний удачник Іван-дурник і, нарешті, Петрушка, що перемагає лікаря, попа, поліція, вбивця і навіть смерть, — все це образи, в творенні яких гармонічно сполучились *ratio* і *intuitio*, мисль і почуття“⁴.

Величезне значення мають і висловлювання Горького в питаннях історії літератури, висловлювання про таких письменників, як Пушкін, Герцен, Толстой, Коцюбинський, Шевченко, Міцкевіч, Салтиков-Шчедрін, про багато інших письменників.

Велич Горького цим не обмежується. Геніальний письменник-класик, марксистський теоретик і історик мистецтва, — Горький був вождем і організатором радянської літератури, другом і вчителем світової соціалістичної й антифашистської літератури.

В цьому виявилися не тільки особисті виключні якості М. Горького. Тут Горький був виразником тієї ідеологічної, тієї організаторської моці, яка властива робітничому класові й комуністичній партії. Горький і щодо цього є новий тип художника, приклад і зразок для письменників усього світу.

¹ М. Горький. „О литературе“. ГИХЛ, 1935.

² Там же, стор. 366.

³ Там же, стор. 367.

⁴ Там же, стор. 39 — 370.

Розпочавши ще при царизмі збирання і організацію сил пролетарської літератури, Горький виконав величезне історичне завдання. Він любив і уважно вирощував кожен життєспроможний пагонець, не зважаючи на протидію меншовиків, есерів, не зважаючи на контрреволюційні „теорії“ троцькістів, що намагалися заперечувати саму можливість створити пролетарську культуру й літературу.

Художня діяльність Горького, Серафимовича, Бедного, діяльність фаланги пролетарських поетів, письменників, публіцистів наочно показала ще революції наклепницьку і контрреволюційну суть троцькізму. Після Жовтневої революції Горький розгортає цю роботу з властивою йому більшовицькою наполегливістю й широтою. Він виступає керівником радянської літератури, масового літературного руху, організатором журналів „За рубежом“, „Наши достижения“, „СССР на стройке“, „Литературная учеба“, ініціатором таких величних колективних праць, як „История фабрик и заводов“, „История гражданской войны“, таких дуже корисних серій, як „Жизнь замечательных людей“, „Библиотека поэта“ і т. д. Нема буквально ні одної галузі літературної роботи, де б Горький не сказав свого нового, розумного, правдивого, більшовицького слова. Горький і радянська література народів СРСР — великий історичний маяк, джерело життя, тепла і світла, до якого прагнуть кращі письменники за кордоном СРСР. Горький справив величезний революціонізуючий вплив на таких письменників, як Б. Шоу, Анрі Барбюс, Ромен Роллан, на антифашистську літературу всього світу.

Інтернаціональне значення Горького неодноразово підкреслював В. І. Ленін. В листі з 16 листопада 1909 р. він писав Горькому:

„Своїм талантом художника ви принесли робітничому рухові Росії та й не самої тільки Росії — таку величезну користь...“¹

Того ж таки року Ленін підкреслив, що Горький „... міцно зв'язав своїми великими художніми творами з робітничим рухом Росії і всього світу...“²

В 1910 році Ленін дав таке визначення:

„Горький — безумовно найвизначніший представник пролетарського мистецтва, який багато для нього зробив і ще більше може зробити.“

Горький — авторитет у справі пролетарського мистецтва, це безсумнісно... В справі пролетарського мистецтва М. Горький є величезний плюс“³.

В 1916 році Ленін знову підкреслив інтернаціональне значення великого письменника:

„Нема сумніву, що Горький — величезний художній талант, який приніс і принесе багато користі світовому пролетарському рухові“⁴.

Ці геніальні оцінки озброюють нас для повного розгрому меншовицьких наклепницьких перекручень троцькізму, що намагався спотворити класові

¹ Ленін, Собр. соч., т. XIV, стор. 189.

² Там же, стор. 211.

³ Там же, стор. 298 — 299.

Ленін, Собр. соч., т. XX, стор. 41.

лик Горького. Трудящі світу відповідають злобним ренегатам ненавистю презирством. Ім'я Горького оточене народною пошаною і любов'ю.

Твори великого класика вийшли мільйонними тиражами, вони перекладені мовами народів СРСР, перекладені багатьма іноземними мовами, їх можна зустріти в усіх куточках земної кулі — в походній бойовій сумці іспанського комсомольця, на берегах Великого океану, на далеких зимівлях радянської Арктики. Про творчість Горького створена наукова література багатьма мовами світу. Його твори дають натхнення поетам і вченим, багачують театр, живопис, скульптуру і кіно.

Горький — людина нового, соціалістичного типу. Народжений у неволі в злиднях, пройшовши тяжкий шлях бурлакування, зневажений всіма видами кривд за зганьблену капіталізмом і царизмом людину, напоений жагучою ненавистю до світу експлуатації і рабства, — Горький був любовно вихований і загартований робітничим класом, пройшов славний шлях революціонера, був другом Леніна і Сталіна, став величезною гордістю світового мистецтва, грозою фашистів, зрадників і міщан, кращим і достойнішим сином радянської соціалістичної держави, співцем праці, свободи і щастя.

Життя і творчість М. Горького стали виявом могутності великого народу, невичерпних сил робітничого класу, чудовим пам'ятником того, якої широти і глибини, якої краси і правди, якої величі й мудрості досягає художник і людина, коли її творчість має натхнення від ідей марксизму-ленінізму, від соціалістичного гуманізму, від палкої мрії про визволення і відродження людства.

Микола Бажан

БЕЗСМЕРТНА ПОЕМА ГРУЗИНСЬКОГО НАРОДУ

Вільний грузинський народ, разом з усіма братніми народами нашої вітчизни, готується до урочистого святкування 750-ліття з часу написання геніальної поеми „Витязь в тигровій шкурі“ — твору найбільшого поета багатовікової грузинської літератури Шота Руставелі. Народи Радянського Союзу вміють шанувати, вивчати і насолоджуватися творчістю великих людей минулого. Новим саявом заблищали безсмертні імена Пушкіна, Шевченка. На весь світ зріст зводиться тепер велична постать Руставелі.

Від Руставелі до нас дійшла лише єдина поема „Витязь в тигровій шкурі“, кілька дат і даних з його біографії та цикл легенд, створених грузинським народом навколо імени любимого поета. Світовий шедевр, поема про витязя в тигровій шкурі дала поетові безсмертя, поставила його ім'я поруч світових імен Пушкіна, Гете, Шекспіра, Шевченка. Та й даних про особу поета дає найбільше сама таки поема. Він говорить у ній про себе: „Це пишу я, месх незнаний, на імення Руставелі“, цим стверджуючи походження своє з Месхетії — південно-східного району Грузії, прилеглого до Туреччини. Тамтешнє невеличке селище Руставі було батьківщиною поета, безсмертного Шоти з Руставі. В X — XII віці це був досить значний культурний центр Грузії. Народна легенда каже, що Шота, закінчивши руставську церковну школу, пішов далі вчитися до академії Ікалто (місцевість у Кахетії). Академія в Ікалто, заснована царем Давидом Будівником (1089—1125), була видатним осередком тодішньої освіти й освіченості, згуртувавши коло себе цілий ряд філософів та вчених, вихованих філософськими школами Візантії та Греції, що не тільки пересаджували на грузинський ґрунт класичну мудрість Платона та Арістотеля, але й продовжували та розвивали філософську діяльність, завмерлу на той час у Візантії під тиском християнської реакції. Умови тодішньої грузинської держави припускали більше волі продовжувачам і учням класичної грецької філософії, що й дало змогу розвиватися таким постатям, як Іоанн Петріці, який знайомив грузин з неоплатоніком Проклом, перекладаючи його „Союз“, і який сам дав низку видатних філософських творів, бувши одним з найцікавіших представників грузинської філософської мислі XII віку. На чолі цієї плеяди філософів та вчених стояв Арсеній Ікалтоелі, який, за легендою, був учителем Шота в академії. Тут і почали формуватися зерна того неоплатоністичного світогляду, що зміцніли в душі молодого поета під час його дальшого вчення в афонських та олімпійських монастирях Греції, куди виїхав Шота після закінчення

академії в Ікалто. Важко відрізнити в цих переказах про шкільні роки Руставелі, що є в них правдою, а що створено народною уявою, проте сама поема свідчить про високу філософську освіченість поета, який стояв на рівні найпередовішої думки свого часу. З поеми ж видно, що дальша доля поета міцно зв'язана з пишним і могутнім двором цариці Тамари (1174—1208), яка завершила процес об'єднання Грузії в одну централізовану державу, приборкавши самостійність дрібних феодальних володарів і створивши підвалини для того „золотого віку“ старої грузинської літератури, який, крім світової постаті Руставелі, дав ще таких поетів, як Чахрухадзе і Шавіаї, що їхні оди до цариці Тамари та її чоловіка Давида Сослана дійшли до нашого часу. Руставелі в своїй поемі згадує також про колись написані ним „непогано добрані оди“ на славу Тамари, але цих Руставелієвих творів не збереглося. Народна легенда твердить, що поет не був звичайним двірським поетом, але був відзначений Тамарою, яка висунула його на значну дворську посаду царського бібліотекаря. Коли Руставелі приніс Тамарі свого „Витязя в тигровій шкурі“, то,— як каже знов таки легенда,— цариця, вшановуючи поета, дала йому на відзнаку золоте перо, щоб носити на шапці. Цим пером і зображують тепер Руставелі всі портрети. Поет нібито закохався в царицю і не зміг заховати своїх почувань. Цариця розгнівилася,— Шота мусив тікати з батьківщини. Притулок він знайшов у Єрусалімі, в тамешньому грузинському монастирі „Св. Духа“, де і вмер, як чернець цього монастиря.

Отак правдоподібно оповідає цикл легенд про життя найулюбленішого поета грузинського народу. Поряд із цим народна фантазія створила навколо його імені ще цілу низку легенд, уже явно фантастичних, з виразними казковими мотивами. Єдиним реальним і незаперечним є факт авторства Руставелі, творця „світового шедевиру в місцевій оправі“,— як називає академік Н. Марр поему про витязя в тигровій шкурі, про скорботного і запального Тарієла та про його двох побратимів — вдумливого Автанділа і завзятого Фрідона.

Про що оповідає ця поема? Складний і мистецьки розроблений сюжет про двох закоханих витязів — Тарієла та Автанділа, які за допомогою Фрідона перемагають усі перешкоди на шляху до щастя, поет розкрив через цілий ряд розкішно змальованих картин, що дають читачеві яскраве уявлення про людей, звичаї та побут старої феодальної Грузії. Адже саме Грузія, її люди, її звичаї, її особливості, навіть політичні ситуації і політичні події в сучасній поетові грузинській державі відбилися у поемі, не зважаючи на те, що поет одягнув своїх героїв в одяг чи то арабських, чи то індійських витязів. Через цей прийом маскування яскраво просвічує конкретна дійсність, в якій жив і творив поет. Руставелі визнає феодальну державу з централізованою владою, він визнає і підвалину цієї держави — кріпацьку працю. Він ідеалізує її і, хоч примушує Автанділа в своєму заповіті написати: „І вільні хай будуть усі раби!“— проте звільнення рабів вважає за справу того або іншого милостивого володаря, стверджуючи загалом інститут кріпацького труда. Визнаючи абсолютистську владу, поет все таки проповідує більшу волю індивідуальності, звеличуючи вільне рицарство, яке вірно служить монархові, скоряючись кодексові своєї моралі і згідно з ним вирішуючи свої стосунки з монархом.

В ряді образів поет змальовує ті сили, які діяли в сучасному для нього суспільстві. Найбільше уваги і любові він оддає двом представникам рицарства — Таріелу й Автанділу — та двом їх коханим — Нестан-Дареджан і Тінатін, але поряд із ними, часто кількома влучними рисами, вимальовує і образи сюзеренів цих рицарів — царів Ростевана й Фарсадана, образи лаврикатів і віроломних царедворців, як от Чашнагір, образи торговельно-буржуазії, що тоді народжувалась, — купця Усена та його дружини Фатман, образи слуг і підданців — Асма, Шермадіна.

Ціла галерея типів середньовічного світу — від царів до рабів — проходить перед нами. Це — не просто схематичні й ідеалізовані постаті, де живуть пристрасті, чуття і вчинки вбиті умовністю. Поет навіть своїх найулюбленіших і найбільш ідеалізованих героїв примушує робити такі вчинки, які суперечать всій системі етичних поглядів поета і які він сам засуджує в своїх ліричних відступах. Коли Таріел вбиває зрадливого Чашнагіра, напавши на нього під час сну, поет каже, вболіваючи:

Я дивуюсь, що троянди дух солодкий гнівом дише,
Що він зміг ту кров украсти, вдіяти вчинки найлютіші.

Іронію і протест поета викликають зарозумілі й погордливі вчинки царів.

Володар мій — цар примхливий, — примхи ж є у всіх владик —

каже Автанділ, характеризуючи свого сюзерена — царя Ростевана. Найсуворіший наказ царя не може порушити або змінити внутрішнього переконання людини:

Навіть цар мене не змусить до підступних хитрих дій!

Якщо іронією забарвлює поет характеристики царів, то ще виразніше ці ноти звучать у відношенні до представників купецтва — до хитрого, уловливого і необачного Усена, до хитливої і легкодумної жінки його Фатман, яка, проте, здатна і на справжні палкі почуття самовідданості та дружби. В складності і в протиріччях розкриває поет внутрішнє життя своїх героїв, наближаючи їх до реальності. Поет уникає виводити в своїй поемі „потойбічні“, чарівничі сили — елемент, майже обов'язковий для сучасної його поезії. Віддаючи Нестан-Дареджан в руки каджив (назва злих духів), поет спішить пояснити своєму героєві Автанділу, який так і розуміє слово „каджі“, як визначення злих духів:

... Ні, то не духи лихородні,
А лиш люди, що обрали житлом скелі та безодні.

Ніяка потойбічна сила не порушує течії сюжету поеми, чи то полегшуючи, чи то ускладнюючи для героїв їх боротьбу та їх прагнення до щастя. Міцно зв'язане з цим і все ставлення поета до сучасних йому релігійних систем. Вибравши героїв своїх з мусульманського світу, він, проте, не ховає іронічного свого ставлення до магометанства. Коли до хворого Таріела покликали мулл, щоб вони виликували хворого, то сам Таріел оспівує це лікування:

Біля ложа никли мукри та муліми пресумні
І читали всі корана тихим голосом мені,
Щоб прогнати з мене біса. Розвели вони бредні!

Мандрівні купці, яких здивав Автанділ, так кажуть про свою віру, даючи характеристику, виразно забарвлену іронією:

... Ми ... — із купецького роду
Магометової віри, що не п'ють маджарі (молодого вина) зроду.

Іронічне ставлення до мусульманства в поета поєднане з байдужим ставленням до християнства. Жоден з догматів християнства ніяк не відбився в поемі, навіть імени Христа чи „божої матері“ ніде не згадано. Поет був вільнодумним щодо тодішніх релігійних систем, в світогляді своєму схиляючись до пантеїстичних поглядів неоплатонізму. Він з пошаною згадує ім'я Платона, побожно говорить про „афінських мудреців“, про вчення і мудрість філософську, як про прагнення до гармонії:

Не зречуся, не позбудусь філософських знань і цнот,—
Ми вчимося, щоб дух наш злинув до гармонії висот.

Увібравши в себе всю мудрість останніх неоплатоністичних шкіл Еллади, міцно зв'язавшись з класичною філософією Греції, Руставелі поєднав її з високою поезією Сходу, з поезією Ірана. Він не тільки згадує і рівняє своїх героїв до Ростом, Лейли і Меджнун, Вісі та Раміна, до цих образів стародавньої іранської поезії, але він і свій словник, свою метафору, свою поетичну вмілість збагачує тим доробком, що його створили Фердовсі, Нізамі, великі поети Ірана. Руставелі — цей геніальний поет пізнього середньовіччя — є чи не єдиною постаттю в літературі старого світу, що так гармонійно поєднала в собі сучасні для поета культури Заходу і Сходу.

Все своє вміння, весь свій дивний хист поет віддав темі самовідданої, рицарської дружби, темі, яка пронизує наскрізь поему про трьох витязів-побратимів:

Мусить друг заради друга знести злидні, долі лють,
І віддять за серце серце, бо любов — це міст і путь.

Ні накази царів, ні власні уподобання, ні кохана жінка, ані доля та смерть не можуть спинити справжнього друга в його служінні дружбі:

Як свої чуття комусь ти віддаєш, як брату й другу,
То повинен ради нього йти на смерть і на наругу.
Бог одну людину губить, та зате рятує другу.

Відкидаючи жах смерті, людина мусить невтомно боротися проти „справ лихої долі“, не піддаючись розпачу та безнадії. Автанділ оповідає розпачливому Тарієлові байку:

Якось мовили троянді: „Ти прикрашуєш сади,
Та зірвань тебе колючу,— не уникнути біди“.
Каже їм: „Солодке мають за гірке і за труди,
Бо здешевшає жадане — стане мов сухі плоди“.
Спромоглася відказати так троянда нежива,
Хто ж з людей без муки й горя стріне радощів живих?..

Коли Нестан-Дареджан, одірвана від свого коханого Таріела і уявлена в місті каджив, безнадійно схиляється перед долею, то Автанділ кликає Таріела не слухатися цих слів покори, піти долі наперекір, промучи щастя:

Муж повинен бути мужній, скарга втихнути повинна;
У біді зміцнятися треба, мов тверда стіна камінна,
Бо коли обсіли злидні — в цім сама людина винна.

Дружба і кохання — ось два лейтмотиви поеми, проте кохання мусить підпорядковуватись вимогам дружби. Автанділ покидає свою кохану Тінатін, щоб не розлучатися з другом, з Таріелом. Поет на перше місце в своїй системі рицарської моралі висуває дружбу, всіляко виспівуючи та звеличуючи і кохання, яке буде щасливим, якщо загартується в стражданні:

Лихо стежить за коханцем, — наче тінь, навколо бродить,
Та як хтось зазнав був горя, згодом радість він знаходить.
О, любов — чуття тужливе, що до смерті нас приводить,
Що невчених навчає, а в розумних безум родить!

Цілий кодекс чистого рицарського кохання розвиває поет у своєму філософському вступі до поеми, більшу частину його саме темі кохання присвячуючи:

Славлю я любов високу, душ піднесених потугу,
Що її не вкласти в слово, в нашу мову недолугу.
Дар небес — таке кохання, поривання вищі духу, —
Хто його пізнати прагне, той приречений на тугу.

Поет, прославляючи отаке високе кохання і всіляко ганьблячи низьку плотську жадобу, заповідає своїм читачам, які мусять дізнатися з його поеми про ідеали рицарської куртуазності:

Незбагненна і прекрасна, дивна тайна є в коханні,
І до нього не рівняти любодійництва погані;
Хіть — одне, кохання — інше, поміж них безодні й хлані, —
Їх не плутайте, вслухайтесь в ці поради, мною дані!

Стриманість, безоглядне служіння своїй обранці, суворе зберігання любовної таємниці, несміливість у виявленні своїх почувань, постійність і тривалість їх — все це є обов'язком закоханого:

Знак найвищої любові — почуття свої тайти ...
Віддаля шаліти й мліти, пламеніти і горіти,
Гніву любки не жахнувшись, їй годити і служити.

Проте жінка виступає в поемі Руставелі не тільки як об'єкт виспівування та кохання — мотив, звичайний для всієї рицарської поезії середньовіччя, — але і як активна дійова сила.

Чи самець то, чи самиця — леву рівне левеня ...

— каже поет, стверджуючи право Тінатін взяти, замість старого батька, владу в державі.

Спершу — друг, потім — кохана, а тоді вже — цар-сюзерен, так малює Руставелі підлеглість справжнього рицаря, безстрашного навіть перед лицем смерті. Аджеж що таке смерть? Руставелі вустами Таріела відповідає:

... Частки первісні розклались, до родини линуть душ.

Сім'я душ — це сонце, що з ним зливається душа вмерлого. Нестан-Дареджан в своєму листі до Таріела так пише про смерть:

... В ясний світ я полечу,
Від страждань в землі, в повітрі, у воді, в огні втечу,
Близьком сонячного саява там свій зір озолочу!
Як же ти, частинко сонця, лишиш сонце неозоре?
Злинеш ти до нього, Лево, зодіаку світла зоре!
Там, на сонці — наша зустріч, там осяєш сонце хворе.
Буде смерть мені солодка, бо життя гірке й суворе.

Руставелі вірний тут вченню неоплатоніків, які вважали, що коли смерть розкладає елементи людські, коли душа покидає свою плотську оболонку — її притягає до себе сонце. Неоплатоніків, цих, як каже акад. Н. Марр-останніх проповідників „царя-сонця“, вивчали перші люди нового часу — гуманісти буржуазного Ренесансу, намагаючись їх вченням розвіяти тьму середньовічної схоластики. Серед імен цих гуманістів мусить стояти і ім'я їх геніального попередника Руставелі, що до його наймення грузинський народ по праву додав епітет „сонячного“. Про Руставелі можна сказати так, як сказав Ф. Енгельс про Данте, „Божественна комедія“ якого була написана через 100 років після Шота: він „одночасно є останнім поетом середніх віків і першим поетом нового часу“.

Безсмертна грузинська поема про самовіддану дружбу і любов, про волю боротися з нещастям, про невтомне прагнення до радості — поема ця наскрізь пройнята саявом щойно народжуваного Ренесансу. З нерозв'язної ще темряви середньовіччя піднісся Руставелі і побачив світанок нового часу висхідний рух нового класу і нових ідей.

В блискучу форму вклав поет ці ідеї. Незвичайно багатий словник поеми (45.000 слів, що з них 15.000 основних) яскраві словами, запозиченими з арабської, перської та грецької мов, позначилися на ньому і впливи месхського діалекту, що також стверджує відомості про походження поета з Месхетії. Руставелі дуже сміливо орудує цим словником, створюючи нові форми грузинського слова, але суворо дотримуючись духу самої мови, не порушуючи загальних тенденцій її розвитку, вироблених народом. З цього боку Руставелі є справжнім батьком сучасної грузинської мови, хоч на протязі віків численні викривлення тексту, додатки і переробки дуже пошкодили як мову, так і всієї чіткої та прозорій конструкції поеми. Досі ще не кінчено роботу щодо виправлення, очищення і встановлення істинного тексту поеми, звільненого від вікових нашарвань та історичного мулу, який осів де-не-де на поемі. Багатства мовні організовані в поемі з дивною поетичною майстерністю і вправністю. Руставеліївська строфа, так звана „шаірі“, стала тепер популярною строфою народної пісенної творчості, не зважаючи на її складність: вона являє собою катрену (чотириряддя), об'єднану однією римою. Таке чотирикратне римування вимагає від поета значної вправності.

та винахідливості, і те, що воно ввійшло в творчість тисяч і тисяч поетів та народних співців Грузії, може лише свідчити про якнаймогутніший вплив, що його мала поезія Руставелі на розвиток поетичного мислення грузинського народу. Всі 1666 катрен поеми Руставелі оздобив повнозвучною і багатою римою. 730 основних форм рими вжив він у поемі (в „Божественній комедії“ Данте, писаній, як відомо, терцинами, — 750 основних рим), дуже часто застосовуючи складної, каламбурної та омонімічної рими. Прислухайтесь, скажім, до звучання другої строфи поеми:

Хе, гмерто ерто, чен чекмен || сахе ковліса таніса
Чен дампаре, дзлева мек || датргунвад ме сатаніса
Момец міджнурта сурвілі || сівдїдме гасатаніса
Кодвата шесумукеба, || — мун тана цасатаніса.

[О, боже єдиний, ти створив образ кожен і плоть !
Ти захисти, дай мені сили збороти сатану.
Дай мені прагнення закоханих, яке триває до смерті,
Полегшення гріхів, що їх несуть і туди (на той світ, після смерті)].

Поряд з багатими і повнозвучними римами, Руставелі збагачує свою поему і багатими варіаціями двох своїх основних поетичних розмірів — „високого“ та „низького“ „шайрі“. 16-складовий рядок у „високому шайрі“ закінчується жіночою римою і всією структурою своєю скидається на наш 8-стопний хорей, з сильною його неонізацією:

Ме, Руствелі, хелобіта, || вікхм саххмеса ама дари
Віс, морчілобс джарі спата || міствіс вхелоб, міствіс мквдарі.

„Низький шайрі“, закінчуючись дактилічною римою, наближається до пірихо-дактилічного метру, даючи велику кількість варіацій. (Прикладом низького шайрі є наведена друга строфа поеми). Засоби українського віршування не мають змоги в перекладі еквівалентно відтворити все ритмічне багатство оригіналу.

Не менш багатими та різноманітними є й інші елементи Руставелієвої поетики. Доробок високорозвиненої старої іранської поетики збагатив метафору, епітет, усю систему троп Руставелі, проте він його органічно переробив і засвоїв не як канон, а як живий і дієвий засіб поетичної виразності, близький не тільки до розуміння народного, але близький і до самої народної грузинської поетики, яка збагачувала творчість Руставелі, але яку і сам Руставелі своєю творчістю збагатив. Його поетичні засоби так само перейшли в народну творчість, як перейшли в народ його лаконічні, карбовані, сповнені глибокої мудрості афоризми, ставши народними прислів'ями.

Багатомільйонні маси читачів Радянського Союзу ще мало обізнані з творчістю геніального поета Грузії, з найбільшим і найглибшим епічним твором братнього грузинського народу. Ми пізнаємо й вивчаємо ті скорби, які створені нашими народами, і ще більше зростає в нас почуття законної гордості радянських патріотів, ще більше зміцнюється священна сталінська дружба рівноправних і вільних народів.

Іван Сенченко

ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ О. С. ПУШКІНА НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.

Твори О. С. Пушкіна українські поети почали перекладати ще з тридцятих років минулого століття, маніфестуючи цим свій цілковитий розрив з бурлеском. Народжується молоде покоління поетів, яке вже свідомо ставить перед собою завдання — піднести українську мову до такої досконалості, до якої підняли її Пушкін в Росії і Міцкевіч у Польщі. З цієї метою молоде покоління поетів старанно вивчає російську літературу і зокрема Пушкіна, а Боровиковський Лев, маючи на увазі спеціальне завдання відтворити українське слово на перекладах із Міцкевіча, вивчає польську мову кінцем — кінцем перекладами з Міцкевіча і Пушкіна доводить, що мова українська придатна для висловлення найскладніших людських почуттів. Що боротьба з трагестією була не легка, свідчить переклад пушкінської „Полтави“ Євгена Гребінки, 1831 р., переклад, на якому ясно позначилось те роздоріжжя, що на ньому стояли українські поети після Котляревського Гулака. З одного боку, манили ті чудові висоти, на які підняв російську поезію О. С. Пушкін, з другого — однобічність засобів поетики попередників, які тягли назад, до проторованих раніше стежок.

Та й правди нічого ховать —
Нігде нема Марусі рівні.
Вона мов квітка та дубрівна,
Що тільки стала розцвітать,
Тополя буцім на могилі,
Гінкий та гнучий стан премилый;
Як шум біліе вся вона;
Кругом дівоцького чола
Мов хмари коси бовваніють,
Як маківочка рот красіє,
Очиці як зірки блищать.
Вродивая — ні втять ні взять!

У нас прийнято, цитуючи Гребінчин переклад, зневажливо підкреслювати саме те, що ріднить його з поетикою adeptів бурлеска, так ніби справді вага питання лежить у цій залежності. На нашу думку, діло стоїть навпаки: Гребінчин переклад треба судити не по тому старому, що в ньому є, а по тому, що він нового, незнамого, небувалого вносить у нашу літературу 30-х років. А вносить він чудовий пушкінський ямб, вносить нове розуміння мовних скарбів українського народу, нове розуміння завдання поезії на українському ґрунті, провадячи боротьбу з одіозністю тем

(„Солопій та Хівря“, „Тюхтій та Чванько“ Гулака - Артемовського) і слоника, залишеного старим поколінням.

Як шум біліє вся вона ;
Кругом дівочького чола
Мов хмари коси бовваніють —

такого ще не було на той час в українській літературі !

А втім, Євген Гребінка не був перший і не був єдиний із тих, хто, спираючись на Пушкіна, закладає підвалини до реформи літературної української мови. Цією дорогою ще раніше пішов Л. Боровиковський і його спільник Шпигоцький, і пішли, здається, більш шасливо, ніж Гребінка, себто спромігшись дещо в більшій мірі подолати поетику доби травестійної літератури.

Пан пишний Кочубей, на славу !
Кругом, як панночку, Полтаву
Квітчають хутори його
З садками й темними лугами.
Все бучно, найдеш усього :
По волі коні косяками
Басують, мріють по степах ;
А хто степи його огляне ?
І хто поліче все надбане
В світицях, скринях і льохах ?
Та що йому і коні сї,
І довгогриві й воронї,
І вся худоба йому та ?
Хай гору срібла дасть орда
І коні ще будь вороніше ;
А таткові всього миліше,
Любіша доня молода.
А що ж Полтавонько - матусю ?
Хто бачив кращу ніж Марусю ?
Хай квітку темний луг коха,—
Не викохав її свіжіше ;
Лелія біла рівна хай,—
Вона й її біліш, рівніше !
На ставі пишно лебідь сплив—
Вона купається пишніше ;
Хто птицю на лігу ловив —
Вона і від неї бистріша ;
І снігу груди їй біліш,
І кучері ляні чорніш (!)
Самої хмари в темні ночі.
І зіроньок ясніші очі ;
А рання роза — ротик їй.
Не об одній уроді пій,—
Уроді марній квітці літа,—
Всіх дивувала слава світа !—
О, ні ! Дуща ще краща в ній.
О, як Полтава ясна панна
Розумна, тиха і не чванна !
За те ж на диво й женихів
Москва й Україна їй слала,
Вона ж вінця як канчуків
Лякалась, від усіх втікала,
І всіх ні з чим випровожала.
Аж ось — сам гетьман шле сватів.

(Переклав О. Шпигоцький, 1831 р.)

Проходячи повз метричні подекуди незграбності й невдалі порівняння, мусимо сказати, що стрибок, зроблений молодим поколінням, — а Шпигоцький якраз найменш талановитий з них, — був стільки ж вдалим, скільки й потенційно плідним. Переклади з Пушкіна і Міцкевича наочно показували ті величезні можливості, що таїть у собі українська мова, її невичерпні резерви, а навчання на пушкінському вірші давало гарантію і щодо формальної досконалості нового напрямку української літератури.

Цікавий такий факт: коли в своєму перекладі пушкінської поеми С. Гребінка і дещо Шпигоцький — один в більшій, другий в меншій мірі — беруть ще засоби з поезики бурлескної літератури, то Боровиковський, працюючи над Пушкіним, перегукується вже з мотивами народної пісні.

ЗИМОВИЙ ВЕЧІР

• (з Пушкіна)

Буря в хмарі небо криє,
Сипле сніг як з рукава,
То звірюкою завие,
То застогне як сова.
То соломі закрутивши,
Попід стріхою шумить,
То в вікно, мов припізнившись,
Подорожній торготить.
Вся промочла наша хатка,
Тихо в хаті і темно;
Що ж на лавці паніматка
Зажурилась під вікном?
Чи підслухуєш, як свище,
Вие вітер і шумить,
Чи як дзигію на днищі
Веретенечко дзижчить?
Вип'єм, добра паніматко!
Ну, по одній наливай;
Вип'єм з горя; де ж кужлятко?
З веретеном не дрімай.
Заспівай, як мати сина
Виганяла до орди¹,
Як до зірочки дівчина
Неньці принесла води.

Буря в хмарі небо криє,
Сипле сніг як з рукава,
То звірюкою завие,
То застогне як сова ...
Вип'єм, добра паніматко,
Ну, по одній наливай;
Вип'єм з горя, де ж кужлятко?
За почином не дрімай!

Однак сили цієї генерації поетів на ділі виявилися далеко меншими від її замірів та прагнень. Неспроможні перебороти уподобань та ідеалів своєї бази — націоналістично настроєного дрібномаєткового дворянства, яке що більше занепадало, то глибше озиралося в глиб віків, шукаючи забуття від невеселої буденщини, — поети отієї нової формації повільно відходять

¹ „Туман поле покриває, мати сина виганяє. Иди, сину, прич від мене, нехай тебе орда візьме“. — Пісню використав у „Наталці - Полтавці“ Ів. Котляревський.

від свого першозразка Пушкіна в бік фальшивонародної пісенності і кінцем кінцем губляться в безбарвному мертвонародженому морі козацької романтики.

Відхід до фальшивої пісенності, а далі й до козацької романтики був разом з тим відходом і від життєдайних принципів пушкінської поезії.

Слабе, крихке, немічне дрібномаєткове дворянство не мало сили вдержати літературу на рівні літератури могутніших формацій, і чудові парості, викликані до життя сонцем поезії Пушкіна, зів'яли не розквітнувши. Боровиковський за кращих своїх часів встиг перекласти дві поезії Пушкіна — „Ворон“ і „Зимовий вечір“. Талановитіший за Шпигоцького, він проте виявив менше винахідливості в царині словника; хай його вірш вправніший, але перекладені ним строфи часто дають враження переписування.

Ворон к ворону летить,
Ворон ворону кричить :
Де б нам, вороне, поснідаць,
Як би нам про те розвідаць.
— „Есть : лети за мною вслід,
Буде снідання й обід :
В чистім полі кущ рокити —
Під кушем козак убитий.
Хто й за що убив його —
Тільки сокіл зна того,
Та кобилка вороная,
Та козачка молодая“.
З поля сокіл улетів,
На кобилку ворог сів,
А козачка жде милого,
Не убитого, живого.

(20 травня 1829 р.)

Почавши з перекладу, Боровиковський іде далі і, натхненний Пушкіним, пише чудову, як для 30-х років, поезію „Волох“ („Циган“) — шедевр, якому рівного немає в передшевченківській літературі.

За морем степ, край моря степ,
В степу волох з шатрами ходить :
Крива коса, зубчастий серп
Волоха в поле не виводить,
Волох не йде в полки служить,
Волох живе — як набіжить.

Широкий степ — його постіль ;
Кругом стіна — із небом гори ;
Нежатий хліб, небрана сіль,
Півголий сам і діти голі :

Зате ж татарин, німець, лях
Не гріють рук в його шатрах.

Пани в хоромах просять сна,
Купець море перепливає,
Моряк в воді шукає дна,
Мужик в судах поріг змітає :

Волох бідняк в шатрі сидить
І смачно їсть і міцно спить.

Зима — коло огню в шатрах ;
Весна — лежить він під звіздами ;
А літо — ходить по степах
З ширококрилими шатрами :

Без хліба сит, без хати пан,
Густий туман його жупан.

Та, на превеликий жаль, повторюємо, цей добрий початок був занеханий, і могутнє дихання поезії Пушкіна не натхнуло поетів 30-х років на щось значніше й величніше.

Шевченко піднісся і виріс на свій велетенський зріст головне тому, що вже став обома ногами на спадщині великого російського поета, зате ж любив він його незвичайно. Вся творчість великого поета, а особливо другої половини його життя (після заслання), свідчить про могутній вплив О. С. Пушкіна: чеканка вірша, перехід до ямбу, піднесено строгий характер поезії, широта горизонту і т. д. і т. д.

В силу різних історичних причин, висоти, на які Шевченко підняв українську поезію, стали неприступні для його (хронологічних) спадкоємців. Не сприйнявши революційних ідей Шевченка, вони тим самим повели літературу українську не вперед по широкому шевченківському шляху, а збились на манівці, як от Руданський, або й зовсім обернулись лицем назад, як Куліш з його філософією: „надобно городам разбиться на села и мызы“. І Куліш і Руданський, особливо перший, маніфестували свою особливу любов до Пушкіна, переспівували, перекладали його, але спід їх рук виходив не чудовий співець Петербурга, духовного батька передової російської міської культури, а Пушкін, перетворений під якусь уявно-селянсько-обивательську мірку — у Руданського, і статочно по-хуторянському опристойнений у П. Куліша. Колись Франко І. писав, що Куліш „з ненависті до козацтва, гайдамацтва та загалом мужицтва відцурався також живої української людської мови і пробував сконструювати собі спеціально для перекладів якусь „староруську“, українську з ніби архаїчним, а насправді з церковним та московським забарвленням“ (із передмови до львівського видання „Чайльд-Гарольда“ в перекладі П. О. Куліша). І ось з цією архаїчною, мертво-книжною мовою він намагався підходити до Пушкіна, що з повнотою серця черпав свою чудову мову з вічно свіжих джерел мови народної. В інший, але теж безнадійний бік у своїх мовних шуканнях пішов Руданський. Коли Куліш у своїх „шуканнях“ спирався на мову книжних актів, на мову церковщини, то Руданський спробував покласти в основу своїх праць обивательську мову села в її, так би мовити, чистому вигляді, а такою мовою, зрозуміло, мусіла бути мова минулого, коли голос міста ще не діткнувся її дівової непорочності. Руданський сам був етнографом, та, цікаво, — записував він не те, чим жило сучасне йому село, а те, чим жило село далекого минулого, не сучасні погляди селян на світ і людей цікавили його, а погляди давно минулих віків... За ці записи ми, звичайно, не збираємося дорікати поетові, — ні, за це йому щира дяка, — але нам все це треба було згадати в зв'язку з настановами Руданського як поета і перекладача. Отже, як і Куліш, він дивився не вперед, а назад, спирався не на те, що, зароджуючись сьогодні, завтра розквітне пишним цвітом, а на те, що сьогодні уже одживає, а завтра навіки одійде в минувшину. Він, наприклад, утворив цілу низку слів; та досить навести їх, щоб побачити, що з таким словником перекладати Пушкіна було б схоже на те, якби хто доручив людині, що перебуває на ступені культури селянина початку XIX віку, керувати складною механікою сучасного, скажімо, якогось заводу. Ось зразок мовних шукань Руданського: т к а н ь — зміст, д и в о с п і в — оперета, ж а л ь к а с к а р ж к а — елегія, з в и ч а й к а — байка тощо. „Іліаду“ Гомера він переклав — О м и-

рова Ільйонянка; Гектор — у нього Ектор, Ахілл — Ахило і т. д. і т. п. З таким багажем підійшов Руданський до перекладів з Пушкіна. Вийшло ось що:

Не у гості, а на кості
Ходили татари,
Та не пиво ж і їм буде,
А кров та пожари.
Вже зібрався Олег віщій
На вражу недолю.
Іде конем білогривим
По чистому полю ...

Хто ж угадає в цих гладеньких блідих німічних віршиках з бронзи литі вірші пушкінської „Пісні про віщого Олега“?

Как ныне собирается вещий Олег
Отмстить неразумным хозарам.
Их села и нивы за буйный набег,
Обрек он мечам и пожарам.
С дружиной своей в цареградской броне
Князь по полю едет на верном коне.

Не вперед, а назад проти поетів 30-х років пішов Руданський і в своєму словнику, в своїй техніці і в своєму ідейному змісті. Не йому [та Кулішеві] судилося знайти шляхи до справжнього Пушкіна, а разом з тим і до більш поступових щаблів розвитку української поезії і мови. Честь знайти вірну стежку (втрачену почасти після перших спроб 30-х років) до оволодіння скарбами російської поетичної спадщини, а в тому числі і спадщини О. С. Пушкіна, належала поетові зовсім слабому по мірі поетичного хисту, але надзвичайно талановитому, винахідливому перекладачеві, новаторові в царині розвитку української літературної мови — Михайлові Петровичу Старицькому. Цій людині не бракувало протиріч. Бувши вельми плаксивим і безкольоровим народником, він по суті вніс в українську літературу тему не села, а міста, що в його часи (70 — 90-і роки) починало шалено зростати. Намагаючись писати просто і для селян, свої речі М. П. Старицький писав насправді для міської буржуазії, щоразу намагаючись задовольнити її вимоги перекладами з кращих європейських і особливо російських поетів. Так, він чудово переклав поеми Лермонтова „Демон“ і „Пісню про купця Калашнікова“, переклав, і теж прекрасно, силу-силенну речей з Некрасова, в тому числі і поему „Мороз Красный нос“, робив переклади з Сирокомлі, Гейне, Байрона, переклав том сербських пісень. Як Куліш і Руданський, так і М. П. Старицький неминуче зіткнувся з мовною проблемою, але розв'язав її інакше, як названі два його сучасники. Мову, словник він переглянувши не з точки зору відшукування там відживаючих форм, а якраз навпаки — відшукування форм новіших, придатних до міського ужитку, форм і засобів, які б задовольняли смаки людей, вихованих на культурі міста, що мають повсякчас у своєму розпорядженні скарби мови Пушкіна, Некрасова й Лермонтова.

А ця мова ж мусить бути багатющою і придатною для висловлення всіх тонкощів думки, усіх візерунків химерних фантазій, і особливо мусить бути придатною для висловлення високого і возвишеного та урочистого. Словом,

вернувшись спиною до „співомовок“ Руданського з їх немудрою філо-
софією і застарілим мовним арсеналом, М. П. Старицький засукує рукава
береться до ковальської справи, маючи завданням — викувати
нову для міста. Треба сказати, що навколо цього ковальства було
дуже багато крику, і новаторові Старицькому, як про те пишеться
в відповідних документах, довелося витримувати наступ не лише з боку
чужих, а навіть і „своїх“.

Бійка йшла головним чином по лінії чистоти української мови. Стариць-
кому закидали, що він тую мову гвалтує, бештає і що, мовляв, спід його
молотка виходять мовні страховиська й почвари.

Звичайно, словник і мова у Старицького особливі — гострі, колючі, кош-
тлі, не схожі на мову жодного його сучасника.

— Уже за маєва червоні на спочив сонце порина, темніша синя
зелена, туманом криє оболоні.— Небес шатро схилило в сині води не-
міряне приполіє своє.— Ти згинув, але твоя кров натхнула до
врата любов і в серце прибите згола одвагу і силу влила.— Пишно
пліють в сутім зльоті, від жаги аж цвіт поблід, я ж холоду на
пекоті, бо на серці в мене лід.— Лишь хутчій з своїм диханням
пестовливим, з своїм утомом чарівливим і тиху лагоду
навій.— Невже у вас припало серце гнилю і не вража сльоза біdot
людських? — Гірке життя під канчуком ворожим, заплямлене покором
тим негожим, зневажене невільницьким ярмом?! — В небесах велеб-
ність і пишнота. Життя нове, і інші мрії — від мене їх не одітне
ні ласки пал, ні муки рвії.— Вона (молодь) здійсмає колоть — не
учиться цілком. ■

Треба сказати, що новотвори і оновлення слів — справа дуже тяжка
і не кожному по плечу. Власне кажучи, наведених тут зразків оновлених
слів — іншого разу і для іншого автора було б цілком досить, щоб навіки
його уславити, — тим часом таких новотворів і оновлень у Старицького
буквально десятки.— Наруга, відрадість, дрібнята (діти)
ушир'я, затемрення (немає уже юнацьких мрій ушир'я, затем-
рилось душі моєї скло, підкралося плазком бліде зневір'я і холодом надії
сповило), домисел (мій гріх тяжкий, мій домисел злочинний), неви-
мовний (на жаль тяжкий, на невимовне горе), байдужість (смертель-
ная байдужість на виду), затемрення (склепилися очі ті тихим сном,
отемрили їх пишні довгі вії), знебулий, покір (замість покора,
покірливість), знадливий, забутній, учта (замість банкет), зо-
ринка (замість зірка) і т. д. і т. п.

Це все слова незвичні і незвичайні для епігонів псевдонародної, псевдо-
пісенної поезії. Ми спеціально переглянули словник Б. Грінченка, з метою
виявити, оскільки справді нові були позначені тут слова для української
мови 70—80-х років. Виявилось: таких слів, як маєво, приполія,
пестовливий, рвії, колоть, гордота, незбавимий, ушир'я,
отемрення — зовсім немає (у названому словникові, хоч багато з них,
витримавши іспит часу, уже набули у нас прав громадянства (маєво, гордота,
пестовливий, ушир'я, отемрення). Оновленнями Старицький не обмежився;
перебравши українську мову, він спинив свою увагу на словах мало і рідко
раніше вживаних, як от оболоні (чудове народне слово), натхнення,

лагода, зневажений, мрії, темрява, жадання, відрадість, невимовний, байдужість і т. д. Ці слова у Грінченка є, повипи-сано їх з творів Ів. Нечуя - Левицького, Панька Куліша і почасти Г. Барвінок; однак нам здається, що це питання потребує додаткового дослідження, бо за джерела взято видання творів названих авторів хронологічно пізнішого часу від перших реформаторських виступів Старицького (1864 рік), отож невідомо, кому ж віддати пріоритет у вживанні того чи іншого слова. Старицькому чи кому з названих письменників. У всякому разі, і мова Куліша, і мова Г. Барвінок, і мова Нечуя - Левицького, не викликали осуду з боку „громадянства“, тим часом як саме Старицькому закидали оте ковальство, записуючи йому в кондуїт винахід таких слів, як мрія, байдужість, темрява (див. спогади О. Пчілки, „К. С.“, р. 1904). Взагалі треба зазначити, що є зовсім не виключений факт саботажу реформаторської діяльності Старицького з боку звироднілих народників, приписування його винаходів в одних випадках іншим, а в других свідоме замовчування. Ось, приміром, винайшов чи відновив Старицький чудове слово забутній, вживши його для перекладу з Пушкіна („Я мислю, патріарх лісів, пережив мій вік забутній, як пережив своїх батьків“). Слово пішло у світ; використав його в перекладі тієї самої пушкінської елегії і сам Б. Грінченко („... патріарх лісів пережив мій вік забутній, як пережив моїх батьків“). Здається, слово набрало громадянства, отож має воно право бути занесене у словник? Звичайно. Б. Грінченко (редактор словника) і заносить його туди, а щоб читачеві було зрозуміло, що честь віднайдення, коли не винайдення його, належить не Старицькому, то для того наведено після прикладів народного приклад із тієї самої Ганни Барвінок: „чи мені даю такого зілля забутного, чи що?“ Старицького з його винаходом нового значення для звичної словесної форми (забутній—урочистому „забвений“) не згадано в словникові, а, власне, лише після ужиття його Старицьким воно починає жити повним життям. Вже в наші часи, працюючи над перекладом Пушкіна, М. Рильський не визнав за потрібне одійти від цього слова, чи відкинути його, і от воно знову перед нами у держлітвидавському капітальному двотомнику:

Чи де побачу дуб могутній,
Я мислю — патріарх лісів
Пережив мій вік забутній,
Як пережив і вік батьків.

Щось подібне траплялося і з іншими словами, пушеними в оборот Старицьким, при чому ганьба і лайка, як правило, діставалися Старицькому, а коли доходило діло до поділу трофеїв, тоді, звісно, про Старицького забувалося. Візьмімо перше-ліпше пушене ним до широкого вжитку слово, наприклад, гризота. Слово це, звичайно, не нове, слово прадавнє, народнє. Заслуга Старицького полягає лише в тому, що він його знайшов, пересадив на інший ґрунт — на ґрунт міської мови, воно прийнялося, по-новому розквітло і відтак зробилося загальновживаним і відомим.

Життя мого владико, боже мій!
Дух марності, недійності, гризоти,
Дух заздрості до влади і гордоти,
Дух лихословія від мене геть одвій!

Не помітити після цього його було неможливо. І справді, його занесено у словник, а щоб ніхто не подумав, що право громадянства надав йому Старицький, для того цитатку вибрано з Івана Нечуя-Левицького. Ось вона: Соловейків обминала, щоб не було між нами тієї гризоти, тієї змажки та лайки". Слово „гризота“ у Нечуя-Левицького дуже легко можна було б замінити іншим словом — гризня, і зміст фрази не змінився б. Такої операції, певна річ, вже не можна вчинити над текстом Старицького: поняттю гризні, як зворотної сторони побутових відносин людей, тут протиставляється поняття із зовсім іншої сфери — з сфери духовного життя людини; тут все піднято, абстраговано і разом з цим піднято й абстраговано слово гризота. Укладач словника, коли б він хоч трошки хотів бути об'єктивним, доконечне мусив би, поруч із старою формою слова поставити нову його варіацію. Однак це, певна річ, не входило в план упорядчиків словника. Старицький ніяк не вміщався в рамки їх уявлень про мову, і вони мовчазно погодились на тому, що оголосили його неіснуючим. Старицький до українсько-російського словника, зредагованого Б. Грінченком, не потрапив. Чи було це випадково? Звичайно, ні. Боротьба навколо мови точилася свідомо і гостро, і ми вправі поставити питання про зв'язок ігнорації Старицького з боку редакторів словника з тим відомим фактом, що ідейним і матеріальним батьком цього словника являвся не хто, як Костомаров, автор знаменитого в свій час принципу „українське слово для домашнього обиходу“. Оголосивши напочатку десь в 70-х роках цей принцип, Костомаров вагою свого авторитету обрушився на Старицького, доводячи, що його спроби словотворення нічим не різняться від колишніх вправ відомого Шишкова.

„Но что случилось, — запитує він, — с такими на живую нитку измышленными словами, как „мокроступы“, „шарокатилице“, „краткоодежие“, „четмероплясие“ и т. д. ? Ничего, кроме позорного бессмертия, как образчика неудачных попыток бездарностей!“

Далі Костомаров таким чином критикує Старицького:

„С сожалением должны мы признаться, что современное малорусское писательство стало страдать именно этой болезнью, и это тем прискорбнее, что в прежние годы малорусская литература была чиста от этой укоризны. По крайней мере у Квитки, у Гребенки, Гулака-Артемовского, Шевченка, Стороженка, Марка Вовчка едва ли найдете что-нибудь такое, о чем бы можно было с первого раза сказать, что малорусс так не выразится. Теперь же не угодно полюбоваться вот хоть на это произведение современного поэта, которого, однако, судя по некоторым прежним его трудам, мы никак не можем отнести к разряду бездарностей:

Сиділи ми, каганчик миготів,
Дві тіні тремтяче сягали аж до мура,
А у вікно дивилась ніч понура
І вітер щось сумне гробкове (?) вив.

Як помники (!) холодні та німі,
Сиділи ми без слова і без думи,
Іще чорніш тієї ночі - стуми (?)
Прийдешне (!) нам вбачалося в п'ятім (!).

Без просвітку, без жодної мети,
Як мертвий шлях в безлюдній (!) пустині,
В минулому руїна на руїні
І силою (?) поставлені хрести.

Чого ще ждять? боління тільки мить... (?)
Але ми все сиділи біля мура,
Дивилась ніч через вікно понура
І не вгавав (!) сердитий вітер вить.

Охота к выковыванию новых слов, геройская отвага к совершению таких подвигов доходит до того, что стали выделять из наречий существительные: есть, например, наречие байдуже, т. е. все нипочем. Из этого наречия выковали существительное „байдужесть“. Что бы сказал русский читатель, если бы увидел в русской книге существительное всенипочемность?*

Справді, всенипочемность не увійшло в ужиток російської мови, а щодо слів прийдешній, мить, вгавати, пійма, байдужість, задуманість,—то вони настільки органічно увійшли в сучасну українську літературну мову, що молоде покоління і не здогадується, що їх скував „страшний коваль“ Старицький!

Міркування про придатність української мови для домашнього вжитку мало логічним наслідком редакційні випадки проти розширення можливостей української мови, проти збагачення її — з одного боку, і з другого — призводило до обстоювання непотрібності перекладів творів світового письменства українською мовою.

„Лучше оставить всех байронов, мицкевичей в покое и не прибегать к насильственной ковке слов и выражений...“ — писав той самий Костомаров. Перегукуючись з ним, Ів. Нечуй-Левицький і собі будував теорії з позицій вузьколобого націоналізму „про непотрібність великоруської літератури для України і для Слов'янщини“. Отакою зворушливою єдністю поглядів і можна, між іншим, з'ясувати таку прихильність редакції словника до Нечуя-Левицького. Будучи лише на 2 роки старший за Старицького, він щодо права на сторінки „Словника“ формально не мав ніяких інших переваг супроти останнього: обое вони виступили на літературну арену ще з середини шістдесятих років (1864 — 65 рр.) і таким чином обое задовольняли¹ вимоги словникової редакції: обмежити вибір слів із творів письменників, що розпочали свою діяльність до 70-х років.

Перекладав Старицький багато з різних світових мов: з німецької — Гейне, Гете, з польської — Сирокомлю, Міцкевича, Словацького, з французької — Гюго, з англійської — Байрона, Шекспіра. Але найбільше зробив Старицький перекладів з російської. Так, його перу належить прекрасний переклад „Демона“, „Пісні про царя Івана Васильовича“ і великої кількості ліричних віршів Лермонтова; переклав він кращі речі Некрасова — „Мороз Красный нос“, „Марина мати солдатська“, „Дума при вельможних дверях“, поезії — „Сіячам“, „Чи їду зимою“, „Невижата риза“, „Моральний чоловік“, „Друзям“ і багато інших. Зрозуміло, що, поставивши перед собою завдання збагатити українську літературу кращими творами світового письменства, Старицький не міг обминути Пушкіна; правда, перекладів з нього зроблено менше, ніж,

кажімо, із Сирокомлі чи навіть Надсона, але зате вибір його спинився на найкращих речах великого поета: „В'язень“ („Сиджу я в темниці, дивлюся на ґрат“), „Святі пустельники і жони преподобні“, „Зимовий вечір“ („Буря млою небо криє“), „Надгробник“ („Памятник“), „Чи я по торжищах блукаю“, „Село“, „Елегія“ („Шалених літ веселощі змертвілі“). Звичайно, порівнюючи до всього того, що переклав Старицький з інших поетів, як уже сказано, це мало. Однак тут є особлива причина, про яку ми скажемо зараз. Працюючи над текстом Старицького, ми зрозуміли, що переклади з Пушкіна становили виняткові труднощі перед перекладачем, бо вимагали від нього того, чого бракувало українській мові тих часів — слів і синтакси для вислову понять не буденних, возвишених. Щедрий на новотвори при перекладі першого-ліпшого автора, Старицький особливо напружував свої ковальські здібності, коли мова йшла про переклади з Пушкіна. Абстрактно міркуючи, Лермонтов, здається, мусить становити не менші труднощі, але насправді це далеко не так, як то й можна побачити з нижче поданих прикладів.

Лермонтов в перекладі Старицького :

У небеснім окіяні,
Без вітрил і без стерня,
Тихо плине у тумані
Світла зграя чарівна ;
По просторах неозорих
Пробігають без сліда
Хмарок бистрих та прозорих
Білосрібнії стада.

Час зустрічі, час розлуки
Їм ні втіха ні печаль,
Їм нема в прийдешнім муки.
Їм минулого не жаль.
Під добу нещастя злого
Ти собі їх спом'яни ;
Будь нечула до земного
І байдужа як вони.

Мов пері гарна, серед сна
Вона лежала в домовині,
Якась спокійна, чарівна ;
Біліше снігу й подотиник,
Що округ неї полягла,
Був цвіт дівочого чола ;
Закриті віями очі ;
І хто б зирнувши не сказав,
Що взір під віями дрімав
І для о б у д и тільки ждав
Чи поцілунку, чи денниці ?
(З „Демона“)

Пушкін в перекладі Старицького :

Святі пустельники і жони преподобні,
Щоб думкою злітати в оселища заґробні,
Щоб окриляти дух, стишати буїну кров,
Зложили тьму святую благальних молитов :

Та жодна з них мені так серця не зрушає
 Як та, що пан-отець край врат царських читає
 У дні жадібній Великого поста ...
 Її проказують із чулістю вуста,
 Бо з тайників душі святиня виринає:
 „Життя мого владико й боже мій!
 Дух марності, надійності, гризоти,
 Дух заздрості до влади і гордоти,
 Дух лихословія від мене геть одвій!
 А дух сумиріння, терпливості, чистоти
 Та ширшої любові—я молю,—
 Подай мені, о господи і царю!
 Хай бачу я своїх гріхів мерзоти,
 А братові осуди не даю.

Річ, звичайно, не в тому, що переклад з Пушкіна дальший від оригіналу, ніж переклади з Лермонтова. Річ в тому, що перешкодою для Старицького стала бідність, неопрацьованість української мови в галузі абстрактних понять. Візьмімо такі слова, ужиті Пушкіним в даній речі, як праздность, любовначалие, празднословие. Як їм були відповідники в українській мові 70—80-х років? У словнику Уманця і Спілки (російсько-українському) праздность перекладено як—безділля, байдки, гулі, лежа, ледацтво, гультяйство, порожновання; празднословие—базікання, верзіння, теревені, побрехеньки; а любовначалия і зовсім нема, а тим часом словника видано вже 1893 року! Що в такому разі мусив робити Старицький? Як людина нової формації, він чудово розумів, що „верзінням“ і „ледарством“ лиха не зарадиш, і взявся кувати. Переклад вщерть переповнений новотворами; він невковирний, тяжкий, незграбний для кожної людини, яка хоч трішки знає Пушкіна, зрозуміло, що, застосувавши своє ковальське ремесло саме до Пушкіна, Старицький зазнав цілковитої поразки. Так,—це так, безперечно! І химерна річ: переможений і розбитий коваль кінець-кінцем виявився переможцем. Звичайно, Пушкін став йому не під силу, не вистачало засобів, однак Старицький показав, як ті засоби роздобувати. Звичайно, не помиляється той, хто нічого не робить. Старицький багато помилявся, але ж він роботою довів, що помилки його плідні. От Костомаров глузував з таких слів, як прийдешне, мрія, байдужість, п'ятьма, забутній тощо, із слів, здобутих для української мови Старицьким,—а чи не вони стали за опору нашим поетам, коли вони вже в наш час взяли біля перекладів Пушкіна?! Загалом роль Старицького в творенні літературної мови дещо нагадує роль Тредьяковського в розвитку російського віршування. Безпорадний як поет, нездатний реалізувати свого винаходу, Тредьяковський все ж є батьком сучасного тонічного віршоскладання. Старицький; звичайно, був людиною не змирямо здібнішою, свої винаходи він умів, і дуже часто, реалізувати блискуче, але зате ж і провали його були разючі, а ці провали, як взагалі це буває з новотворами, і стали за мірку, з якою і сучасники і пізніші дослідники підходили до нього. Про Старицького, як і про Тредьяковського, можна сказати: неспроможний повною мірою реалізувати свої принципи, він все ж є батьком сучасного складного вірша і перекладницької справи. За найкращий переклад з Пушкіна, зроблений Старицьким, можна вважати „Надгробник“ („Памятник“). З огляду на поширеність в нашій перекладу цього вірша

ікононого М. Т. Рильським, наведено старий переклад Старицького для порівняння.

Я спорудив собі надгробник вікомоний;
До його шлях людський не заросте зелом,
Піднісся чолом він погордий, непоклонний,
Над всяким кесарським стовпом.
Ні! Я не вму цілком! Душа у співі милім
Переживе мій тлін, не згине у нівець,
І хвален стану я, поки на білім світі
Жив буде хоч один співець.
Про мене слава скрізь розкотиться по Русі,
І звелича мене в моїй отчизні всяк:
І чужородний фін, і дикі ще тунгуси,
І гордий внук слов'ян — поляк.
І любий буду тим я кривному народу,
Що лірою в серцях я ласку викликав,
Що в мій жорстокий вік я ухвалив свободу
І словом скривдженням сприяв.
Корись же, музо, лиш господньому наказу:
Погрози не жахайсь і лавра не шукай,
З байдужістю вчувай і похвалу й образу,
І дурневі не потурай.

(Переклад Старицького).

Я пам'ятник воздвиг собі нерукотворний,
Тропа народна там навіки пролягла,
Александрійський стовп у славі небороний
Йому не досягне чола.
Ні, весь я не умру, я в лірі жити буду.
Від праху утече нетлінний заповіт
І славу матиму, допоки серед людю
Лишиться хоч один піт.
За мене відголос пройде в Русі великій
І нарече мене всяк сушій в ній язик:
І гордий внук слов'ян, і фін, і нині дикий
Тунгус, і друг степів калмик.
І довго буду тим я дорогий народу,
Що добрість у серцях піснями викликав,
Що в мій жорстокий вік прославив я свободу
І за провинних обставав.
Виконуй божеське, о, музо, повеління,
Огуди не страшись, вінця не вимагай,
Спокійна завжди будь на кривди й на хваління
І дурня впертого минай.

(Переклад М. Рильського)

Звичайно, можна сперечатися, хто з двох поетів ближче підійшов до оригіналу, краще зрозумів його; але одне ясно: принципи, покладені в основу перекладу, ті ж самі: дати повне сучасне звучання благородним віршам Пушкіна. Від Старицького до М. Рильського в тисячу разів менша відстань ніж між тим самим Старицьким і його старшим сучасником Руданським. Перекладницька практика Старицького стала етапом.

Після нього путні і добрі переклади стали звичайною справою. Із учнів Старицького варт спинитися на перекладах Миколи Чернявського. Пушкіна перекладати він брався тричі: р. 1890, р. 1899 і р. 1913. В загальній сумі до Жовтня перекладено ним такі речі: „Анчар“, „В'язень“, „Талісман“,

„Три джерела“ (остання річ в двох редакціях — 1890 і 1899 рр.), „До моря“, „Луна“ („Эхо“), „Пророк“, „Я вас кохав“, „Делібаш“. Майстерність цих перекладів по заслuzі була оцінена редакцією двотомника, і три з них (мова йде про старі переклади), а саме „До моря“, „Пророк“, „Я вас кохав“ були передруковані поруч з перекладами сучасних письменників і фахівців перекладачів. Слід зауважити, що М. Чернявський уміло й тактовно використав науку свого вчителя: не збіднюючи мови, він, за винятком перших спроб 1890 р., щасливо уникає одверто ковальської справи. Особливо, на нашу думку, автор хорошо справився з перекладом речі Пушкіна „Я вас кохав“ (1898 р.) :

Я вас кохав ; в душі моїй ще може
Кохання пал і досі не погас,
Та хай воно вас більше не тривоже,
Не хочу я нічим журити вас.
Я вас кохав мовчазно й безнадійно,
Боявся вас і потай ревнував ;
Я вас кохав так ніжно і так мрійно,
Як дай вам бог, щоб інший вас кохав.

Прекрасні місця є і в інших перекладах :

Душі моєї край жаданий !
Як часто я по берегах
Твоїх блукав сумний, туманный,
З таємним наміром в грудях.
Як я любив твої стогнання,
Глухий твій шум, безодні глас,
І тишину в вечірній час,
І своєвольні поривання.
Смиренний парус рибаків,
Твоєю примхою обраний,
Відважно лине між валів —
Але заграв ти, нездоланний,
І тоне згряя кораблів.

(Перекладено р. 1913)

Або от зразок із перекладу знаменитого пушкінського „Пророка“ :

В пустині темній я блукав,
Духовним прагненням поийнтий,
І на шляху моему став
Архістратиг шестикрилатий.
Перстами легшими од мрій
Він до моїх торкнувся вії,
І розчинилися зіниці
Неначе з ляку у орлиці.

(1899 р.)

З поданих перекладів видно, до яких висот дійшла перекладницька справа до початку нового віку. Так, багато сили, уміння, винахідливості виявили поети, що працювали над перекладом з іноземних літератур, а надто з літератури братньої, російської. Однак, ні винаходи Старицького, ні ретельність Чернявського не могли дати тих наслідків, на які вправі було сподіватися від них суспільство. Над українським словом тяжіла проклята заборона

1876 року, і твори Пушкіна, перекладені до ювілейного пушкінського збірника 1899 р., пролежали в портфелі хоча б того самого Чернявського з 1899 до 1928 р. (30 років!), коли й були надруковані в повному збірникові його творів. Царський уряд заборонив українському народові святкувати ювілей Пушкіна. Переклади з творів великого поета збагачували духовні скарби українського народу, і на це царські сатрапи піти не могли.

Великий Жовтень, розгромивши дощенту тюрму народів, вивів на світло сонця, поруч з іншими гнобленими царатом народами, і український народ. Відтоді проминуло ось уже незабаром двадцять років. Індустріалізація країни, колективізація сільського господарства, загальна освіта, нечуваний розвиток преси — тисячі газет і десятки та сотні журналів, сотні вищих учбових закладів на чолі з академією наук УРСР, — все це на небувалу височінь підняло українську культуру, українську мову. З'явилися можливості, про які не могли навіть мріяти люди минулого. До таких можливостей належить і випуск двотомника творів Пушкіна українською мовою. Коли до революції перекладів з Пушкіна налічувалося всього пара десятків і то переважно речей, розміром малих, то в двотомник, виданий Держлітвидавом і підготовлений до друку всього за якихсь півтора-два роки, увійшли всі основні твори великого поета в віршах, в драматичному жанрі і в прозі. В перший том (413 стор.) вміщено вибір лірики, казки та поеми Пушкіна — „Руслан і Людмила“, пер. М. Терещенка „Кавказький бранець“, пер. В. Сосюри; „Брати розбійники“, пер. Ю. Карського; „Бахчисарайський фонтан“, пер. Є. Фоміна; „Цигани“, пер. В. Сосюри; „Граф Нулін“, пер. Ю. Карського; „Полтава“, пер. С. Голованівського; „Мідний вершник“, пер. М. Рильського.

В перекладі лірики взяли участь М. Рильський, М. Терещенко, М. Чернявський, В. Сосюра, П. Тичина, Л. Первомайський, Я. Савченко, С. Крижанівський, Є. Фомін, А. Малишко, з молоді — Ю. Карський, до цього часу невідомий, але чудовий перекладач, Михайлюк, Лук'яненко, Зісман, Брежньов, Сірий та інші.

Казки переклали М. Рильський і інші.

В другий том (679 стор.) увійшли драматичні твори Пушкіна, а саме: „Борис Годунов“; „Моцарт і Сальєрі“, пер. М. Бажана; „Камінний гість“, пер. М. Терещенка; „Бенкет у чуму“, пер. М. Рильського; „Русалка“, пер. В. Свідзінського. В цей же том увійшов „Євгеній Онегін“ в перекладі М. Рильського і основні прозові твори, всі в перекладі Б. Ткаченка, себто ми маємо майже всього Пушкіна. А якщо це так, то, власне кажучи, ми маємо діло з явищем епохального значення. Це демонстрація могутності української мови, демонстрація завзяття й запалу та енергії наших літераторів і видавництва, демонстрація того культурного розмаху, якого набрала наша країна під проводом великої комуністичної партії.

Переклади, вміщені в двотомнику, ми розбили б на три категорії відповідно до того, яку мету ставить перед собою той чи інший перекладач, а також, особливо, і залежно від того, в якій мірі здатен він перевтілюватися, збуватися характерних ознак своєї власної поетики, скрізь і всюди без опору йти за автором оригіналу, намагаючись ніде не відступати від нього ані на

йоту. Із представлених в двотомнику перекладачів найоригінальнішу трактовку Пушкіна подав П. Г. Тичина. До пушкінського мистецтва він підходить з своїм власним мистецтвом; техніці Пушкіна він протиставить свою власну техніку. Працюючи на мотивах із Пушкіна, він не втрачає свого власного обличчя; як і скрізь, він вірний і тут своїм літературним домаганням і поглядам. Як поет, П. Г. Тичина сформувався в добу українського імпресіонізму. Потім він багато і уперто воював з ним і, перемігши ідейно, все ж не міг остаточно звільнитися від того, що зветься поетикою імпресіонізму. Ця поетика панує у нього в „Сонячних кларнетах“ і в удосконаленому вигляді в книжці „Вітер з України“. Ця ж поетика позначилась в опублікованих уривках драматичної поеми „Сковорода“. Цю поетику — свідомо чи несвідомо, це річ зовсім інша — застосовує П. Тичина і в своїх перекладах з Пушкіна. Ось зразок перекладу поезії „Бесы“:

Місяць в ніч прогляне тьмяно;
Хмара мчить та туча мчить —
Сніг летючий коли в'яно
Коли ваючись мовчить.
Іду, їду в чистім полі;
Дзвоник днів та звоник днів...
Страшно, страшно мимоволі
Від завихрених гудінь.

В оригіналі це звучить ось як:

Мчатся тучи, вьются тучи,
Невидимкою луна
Освещает снег летучий,
Мутно небо, ночь мутна.
Еду, еду в чистом поле,
Колокольчик динь - динь - динь ...
Страшно, страшно поневоле
Средь неведомых равнин.

Те ж саме явище можна спостерігати і в перекладі інших речей Пушкіна. Ось уривок із перекладу поезії „Зимний вечер“:

Буря небо крне млою,
Вихрить снігом де хотя.
То завне звіриною,
То заплаче як дитя.
То у дах соломокрилим
Шурхом шурхає одно,
То дорожнім запізнілим
Враз загримає в вікно.

У Пушкіна, звичайна річ, немає ні отого „сніг летючий коли в'яно коли ваючись мовчить“, ні „завихрених гудінь“ (тут П. Тичина просторовий образ автора замінив, відповідно до своїх уподобань, — слуховим), не знайдеться у Пушкіна і таких важких складних слів, як „соломокрилий“, ні явно вихоплених із поетики імпресіонізму виразів „шурхом шурхає одно“ або „промісичений рев“ („Без числа, горбаті, лисі, під промісичений рев закружляли всякі біси etc).
112

П. Г. Тичина переклав так:

гей гори — гор.

выражение, даже слово" („Стихотворения Лермонтова“).

КОВСЬКОГО):

Як би нам про те прознати?"

Молодця убито в житі.

Та хазяйка молодиста.

На живого, на коханка.

Хиби є у перекладах П. Г. Тичини, є хиби і в перекладі Л. Первомайського, але це хиби особливі, що витікають із принципіальних їх настанов. Але що можна сказати про такі от роботи ?

В хату діти вбігли миттю,
Стукотять у них серця.
Тату ! Тату ! Ми там сіттю
З річки витягли мерця.

„Киньте, киньте, чортенята,
Де там той у біса мрець ...
Ох оці мені хлоп'ята !“
Кинув батько під кінець. (!)

В цьому перекладі що не слово, то й вигадка, що не фраза, то й фальш. Справді, у Пушкіна дана строфа має цілковито інший вигляд. Немає ні отих „миттю“ ні „стукотять у них серця“, ні „ми там сіттю“ (як незграбно і бідно !):

Прибежали в избу дети,
Второпях зовут отца :
„Тятя ! Тятя ! наши сети
Притащили мертвеца“.
— Врите, врите, бесенята,
Заворчал на них отец ;
Ох уж эти мне ребята !
Будет вам уже мертвец !

Суд наедет, отвечай - ка,
С ним я ввек не разберусь ...

В оригіналі батькові слова переносяться із першої строфи в другу, а в перекладі, виконанім т. Михайлюком, таке продовження робиться неможливим через оте вигадане неіснуюче в оригіналі закінчення першої строфи „кинув батько під кінець“.

Ст. Крижанівський пушкінські вірші „Вот он льется ... здравствуй, Дон, от сынов твоих далеких я привез тебе поклон“ переклав так, що козакі вийшли у нього ледве не сіятельними особами : „... Від синів твоїх високих я привіз тобі поклон“. У Пушкіна „далеких“ вжито в розумінні просторовому, і „високі“ т. Крижанівському потрібне лише для рими. Є. Фомін, перекладаючи поезію Пушкіна „26 травня 1828“, домігся нагромадити таку купу кострубатих фраз :

Випадковий і даремний
Дар життя, для чого ти ?
Чи за щов судьбі таємній
Му сиш кару ти нести ?

З великих речей Пушкіна найменше поталанило поемі „Полтава“. За цю непосильну для себе працю узявся Сава Голованівський.

Богат і славен Кочубей,
Його л у к и (!) кінця не мають

— так починає він свою роботу, але оте „луки“ з таким неприродним на-
олосом примушує нас з недовіря поставитись і до сміливого використання
корочення форм прикметникових „богат“ і „славен“. Чи не з браку звичайної
перекладницької винахідливості походить ця сміливість, чи не безпорадне
не плентання за автором? Так, перекладач не відтворює в українській мові,
плентається, вимучує рядки і рими:

Безмовна українська ніч,
Безмежність неба синя й тиха.
Здолати дрімоту невміч
Воді й повітрю.

У Пушкіна це місце звучить так:

Тиха украинская ночь.
Прозрачно небо. Звезды блещут.
Своей дремоты превозмочь
Не хочет воздух.

Ми навели зразки ухилення від Пушкіна, що походять, як у П. Г. Ти-
нини, з цілком певних настанов, чи як у Михайлюка або С. Голованівського,
з недостатчі культури перекладу, з слабкого технічного озброєння, з боязні
стати міцно на ноги, щоб іти з перекладуваним автором в ногу, а не плен-
татися за ним. Звичайно, іти в ногу з Пушкіним — справа важка і відпові-
дальна, але все ж, не вагаючись, ми мусимо заявити: основна більшість
перекладів стоїть на висоті поставлених вимог. Переклади М. Т. Рильського,
М. Бажана, В. Свідінського, а з молодих Ю. Карського — це така праця
якій, здається, немає відповідника протягом всіх ста тридцяти років
у розвитку української літератури. Власне кажучи, зараз, коли цю коло-
сальну роботу пророблено і ми маємо українською мовою „Євгенія Онегіна“
і „Мідного вершника“, — не віриться, що ще два-три роки тому переклад
сього Пушкіна здавався справою неможливою. Переклад „Євгенія Онегіна“,
переклад „Мідного вершника“, „Бориса Годунова“!.. Та де ж узяти відпо-
відної техніки для цього, де взяти таку величезну силу слів для виразу
абстрактних понять, як бути з чудовим пушкінським віршем, з його простою
вишуканістю, з його витонченою строфікою? І найголовніше: чи можливо
на даному етапі розвитку української мови, не насилучи її, показати, відо-
бразити і передати дух і мову аристократичної верхівки пушкінського часу?
Адже не секрет, що багатюща на показ селянського життя українська літе-
ратура налічує дуже мало зразків з висвітленням життя інших верств і класів.
Є поеми Франка і Лесі Українки, але вони дають або абстрактне історичне
тло, або життя інтелігенції кінця XIX і початку XX століття. Показу петер-
бурзького світу, аристократичного життя — зсередини, з його мріями,
думами, заботами, уявленнями, трагедіями, радощами — у нас не було...
Правда, кілька років назад М. Т. Рильський переклав „Пана Тадеуша“ Міцке-
вича, але там мова йде про дрібних дідичів, про дрібну шляхту і взагалі,
кінець — кінцем, про життя маєткового, сільського, себто життя з тієї сфери, де
найбільше почувала себе українська літературна традиція... Взявши все
це до уваги, з нетерпінням чекалося, як же спроможуться наші поети від-
дати в українській мові „тяжело-звонное скаканье“ довершених строф
Пушкіна (вислов М. Т. Рильського). — Не вийде у нас іще з Пушкіним, не

вистачить сили, уміння!— гадалося рік, два роки тому. А тепер, коли на столі лежить видана книга, здається, що так власне завжди було, що пушкінський ґрунт у нас під ногами з давніх-давен.

Строфи „Євгенія Онегіна“ в українському перекладі свідчать, що мова наша дозріла, нажила небувалої сили, і, власне, принципіально нема вже такого нюансу в оригіналі, щоб не знайти йому адекватного в нас. Але коли це так,— а нам здається, що це так,— тоді мусимо подати рахунок перекладачам і в першу чергу М. Т. Рильському: не всі ще резерви і багатства нашої мови використано, не все так, як вимагає наш час, опрацьовано. Треба ж мати на оці, що підхід до перекладу пушкінського „Онегіна“ (як і взагалі всіх його речей) мусить бути особливим. Пушкін зробився власністю нас; сентенції, вирази з нього стали народними примовками,— отож перекладачам їх потрібна максимальна мобілізація сили і вміння, щоб зробити звучання перекладу адекватним звучанню оригіналу.

Візьмімо, наприклад, такі відомі сентенції із сорок шостої строфи восьмої глави роману, як — „А счастье было так возможно, так близко“ і „Я другому отдана и буду век ему верна“—відомі кожній письменній людині в Союзі,— як вони звучать в українському перекладі?

А щастя видилось безмежне
Так близько.

А счастье было так возможно, так близко.

далі:

Я вас люблю (пощо таїти),
Та з ким я стала до віця,
Зостанусь вірна до кінця.

Я вас люблю (к чому лукавить?).
Но я другому отдана
И буду век ему верна.

Адже згодимося на тому, що першу сентенцію перекладено недоладно; фразу піднято, зміст її розплескався, позбувся внутрішнього напруження. Другий вираз робить враження синтаксичної незакінченості. Займенник „з ким“ („з ким я стала до віця“) підготовляє появу синтаксичного відгуку—„з тим“, „того“, наприклад „з ким я стала до віця, того не зраджу до кінця“, або „з тим буду жити до кінця“ і т. д.; ігнорувавши цю вимогу, т. Рильський вніс щось неприродне в сентенцію, і вона перестала звучати, бо синтаксично вона не дороблена.

Ці мінули роботи, можливо, є мінусами не перекладницького хисту М. Рильського, а організаційного плану: надто вже пізно видавництво взялося за Пушкіна, надто мало було дано часу на переклади таких епохальних речей, як „Євгеній Онегін“.

Дане видання Пушкіна — це перше, за ним мусить йти друге — виправлене, оброблене, обшліфоване. А що наші поети-перекладачі уміють шліфувати свою працю, тому приклад:

Сто літ пройшло, і диво з див,
Перлина у північнім краї,
З тяжких болот, з пустих лісів
Високий город виростає.

Там, де колись похмурий фін,
Природи пасерб нещасливий,
Край берегів низьких один
Свій невід закидав дрантивий
У темні води — подивись,
Шпилями в небо піднесли
На велелюдному помості
Палаці й вежі; кораблі
Сюди з усіх кінців землі
Пливуть закликані у гості.
Нева вдяглася у граніт;
Мости над нею простяглися;
На островах її сплелися
Сади в мережі темних віт,—
І віку юного столиці
Стара вклонилася Москва,
Як нововінчаній цариці
Порфіроносна удова.

Який же висновок з усього цього?

Великий Пушкін завжди був життєдайним джерелом для всього поступового і живого в українській літературі. Ця роль Пушкіна ще збільшувалася в поворотні моменти історії українського письменства (в 30-і роки під час боротьби з бурлеском, в 70-і роки в час творення міської української мови), коли він був і брусом для відточування українського слова, і великим зразком та дороговказом для нього, і неперевершеним майстром мистецтва віршування, і, нарешті, зразком художньої довершеності.

В наш час Пушкін — власність найширших мас. Піднята на нечувану височину революцією, гігантською роботою уряду і комуністичної партії, українська мова сьогоднішнього дня є могутнім знаряддям для прилучення нашого народу до світової культурної спадщини.

В свій час, як і тепер, Пушкін допомагав українському народові і письменству творити і оновлювати мову.

Тепер же настав такий час, коли ця мова змужніла і зросла, стала могутнім засобом внести в скарбницю соціалістичної культури Радянської України і творчість свого постійного учителя й друга, великого поета братнього російського народу — О. С. Пушкіна.

СВЯТО КУЛЬТУРИ ГРУЗИНСЬКОГО НАРОДУ

Цього року грузинський народ, а разом з ним усі народи Радянського Союзу, відзначають 750 - річчя з дня народження найвизначнішого грузинського поета Шота Руставелі, творця безсмертної поеми „Витязь у тигровій шкурі“. Громадські, літературні і наукові організації інтенсивно готуються до ювілею. Дні Руставелі в Грузії будуть великим святом народу, що зберігав і збагачував свою стародавню культуру в найтяжчі роки своєї історії.

Для проведення ювілею в столиці Грузії Тбілісі утворено урядовий комітет. Ювілейні комісії утворено також у всіх районах республіки. В містах і селах Грузії провадяться вечори на виробництвах і колгоспах, ранки по школах, присвячені Шота Руставелі. В одному тільки Лагодзькому районі вже проведено понад сто таких вечорів. В конкурсі на кращий проект пам'ятника Руставелі, оголошеному Радою народних комісарів Грузії, взяли участь скульптори Тбілісі, Москви, Ленінграда і інших міст СРСР. Кращим визнано проект скульптора Мерабішвілі, якому пошастило розв'язати проектне завдання в найпростіших і в той же час в монументальних формах.

Геніальний твір Руставелі „Вепхис Ткаосані“ („Витязь у тигровій шкурі“) стає настольною книгою усіх трудящих Закавказзя. Поему видають масовим тиражем не тільки грузинською мовою; вона виходить російською, українською, вірменською, турецькою, а також французькою і англійською мовами. Російською мовою, крім перекладу Бальмонта, „Витязь у тигровій шкурі“ видають в перекладах Петренка і Цагарелі. Передбачається переробити поему для дітей.

Поема Шота Руставелі широко відома далеко за межами СРСР; цей

твір грузинського генія притягує увагу знавців літератури вже з давніх часів. Одним з кращих перекладів поеми на європейські мови треба вважати англійський, що належить перу Маріон Скотт Вордрон. Переклад, виконаний в прозі, видано в Лондоні 25 років тому. 1889 року в Лейпцигу вийшов неповний переклад поеми на німецьку мову; автор цього перекладу — відомий знавець грузинської культури Артур Лейст.

До ювілею в нашій країні, крім численних видань самої поеми, виходить ряд наукових праць, присвячених творчості Руставелі. Другим накладом, значно доповненим, вийшла книга „Народний сказ поеми Шота Руставелі „Вепхис Ткаосані“. Вона належить перу старшого наукового співробітника Грузинського інституту літератури імені Руставелі тов. Чіковані. До книги включено тексти народних варіантів поеми, подано нові варіанти пересказу, записані в Кахетії, Свенетії, Аджарії, Хевсуретії, Душетії і інших місцях. Тов. Чіковані, крім своїх наукових дослідів, подає кілька легенд про найвизначнішого грузинського поета, що прикрашають біографічний розділ книги.

Академія наук СРСР і Ермітаж в Ленінграді випускають під редакцією академіка І. А. Орбелі збірник матеріалів, що висвітлять епоху великого поета Грузії. Другий збірник видає філіал Академії наук у Тбілісі. До цього збірника ввійдуть, крім відомих праць небіжчика академіка Н. Я. Марра, ряд невиданих рукописів. Вперше буде опубліковано „Поема Руставелі и ее трактовка яфетидологическим методом“, частина нарисів „О первобытном мышлении в творении грузинского поэта Шота из Рустава“ і ін.

В Тбілісі, Москві, Ленінграді і ін.

них містах Союзу організують виставки, присвячені Шота Руставелі. Велика виставка, за ухвалою Ради народних комісарів Грузії, відкривається в новому приміщенні Державного музею в Тбілісі. Вона покаже соціально-економічний стан, державний устрій, мистецтво і літературу Грузії XI—XVIII століть. Виключний інтерес становлять виділені для експонування на виставці матеріали про археологічні розкопки стародавнього грузинського міста в 70 кілометрах від Тбілісі. Матеріали розкопок проливають світ на епоху, в яку жив і творив геніальний грузинський поет. В залах ленінградського Ермітажу організують виставку пам'яті Руставелі Академія історії матеріальної культури імені Н. Я. Марра і Інститут сходознавства.

До ювілею мають випустити альбом ілюстрацій з стародавніх грузинських рукописів поеми, друкуються марки з портретом Шота Руставелі. Спілка радянських художників Грузії проводить конкурс на кращий портрет найвизначнішого поета грузинського народу. Кращі портрети Руставелі і

листівки будуть видані масовим тиражем.

Свято культури братнього грузинського народу відзначає значна частина театрів країни. Ленінградський театр опери і балету ім. Кірова працює над постановою балету „Витязь у тигровій шкурі“. Лібретто написав Н. Д. Волков за найближчої консультації академіка І. А. Орбелі. Музику пише грузинський композитор В. Р. Гокієлі. Оформлення спектаклю доручено художникові Кобуладзе, автору ілюстрацій до ювілейного видання безсмертної поеми. Постанову балету здійснює балетмейстер-орденоносець В. Чебукіані.

Масштаби народних свят на батьківщині незвичайні: „день Руставелі“ відсвяткують усі школи Грузії, передбачається провести „місячник Руставелі“, під час якого відбудуться урочисті засідання і вечори по всіх великих містах і селах республіки. В Тбілісі відбудеться олімпіада народної творчості. Спеціальну програму до цих днів готують театри, організуються ювілейні радіо-пересилання.

КНИГИ ЧАВЧАВАДЗЕ

До століття з дня народження Іллі Чавчавадзе Державне літературне видавництво Грузії (Тбілісі) випустило однотомник його творів, що охоплює частину художньої спадщини грузинського класика. До однотомника

ввійшли 81 вірш, 5 поем, 7 повістей і 18 перекладів творів.

Крім однотомника, Держлітвидав Грузії випустив до ювілею 1-й том п'ятитомного академічного видання творів Іллі Чавчавадзе.

ВЕЧІР ПАМ'ЯТІ ВЕЛИКОГО ПИСЬМЕННИКА

15 червня в актовому залі Київського державного університету відбувся літературний вечір, присвячений пам'яті Олексія Максимовича Горького. Вечір організували Інститут української літератури ім. Шевченка Академії Наук, Спілка радянських письменників України та Київський державний університет.

Вечір відкрив вступною промовою Іван Микитенко.

З доповіддю про творчість М. Горького виступив доктор літератури Олександр Білецький.

З живими спогадами про великого Горького виступили радянські пи-

сьменники України тт. Петро Панч, Максим Рильський, Іван Ле, Яков Городской, І. Фефер, Леонід Первомайський.

З цієї ж трибуни артисти Московського державного академічного Малого театру поділилися своїми спогадами про великого письменника, радянського гуманіста. Особливо цікаві спогади засл. діяча мистецтв — режисера Малого театру М. С. Нарокова про дореволюційні зустрічі з Горьким. Артистка В. А. Обухова майстерно прочитала оповідання Горького „Дівчина“; артист В. Ф. Лебедев виконав уривок з „Моїх університетів“.

1935 — 1936 рр. Державне літературне видавництво України випустило два томи вибраних творів — „Мати“, „Трое“, „Тюрма“, „Народження людини“ і інші оповідання, загальним тиражем в 270 тис. примірників. Цього року видавництво випускає трилогію О. М. Горького: „Дитинство“, „В людях“ та „Мої університети“ — по 20 тис. примірників.

Нацменвидав випустив болгарською мовою „Дитинство“ і „Діло Артамонових“; німецькою мовою — „Мої університети“; єврейською мовою у масовій художній серії — „Двадцять шість і одна“ та ряд інших творів.

Виходить збірка оповідань М. Горького.

До роковин з дня смерті письменника видавництво випустило єврей-

ською мовою пам'ятку з бібліографічними даними про життя і творчість великого російського письменника. Перекладається також на єврейську мову „Місто Окуров“.

Видавництво „Молодий Більшовик“ випускає українською мовою третій том творів М. Горького. Два томи вже вийшли в світ; третій незабаром вийде. У першому томі — ранні твори письменника: „Дитинство“, „В людях“, „Мої університети“. У другому — „Пісня про Буревісника“, „Чайка“, „Макар Чудра“ і інші оповідання. Третій том присвячено публіцистичним творам письменника.

Видавництво „Мистецтво“ готує видання великої книги „Горький на Україні“.

НОВІ ДОКУМЕНТИ ПРО ГОРЬКОГО

Державний літературний музей продовжує передачу свого цінного горьківського фонду Інституті літератури ім. О. М. Горького. Після здачі інституті для горьківського архіву й музею особистих рукописів і листів Олексія Максимовича музей приступив до передачі найціннішої збірки рукописів інших авторів з позначками, виправленнями й зауваженнями О. М. Горького.

Усього музей передав інституті літератури 98 рукописів, у тому числі один з найбільш ранніх, досі не опублікований, рукопис письменника Леоніда Андрєєва, виправлений Олексієм Максимовичем; серед інших матеріалів інституті передано також рукописи творів багатьох молодих авторів початківців і робкорів.

Не менший інтерес являє серія інших матеріалів, переданих музеєм Інституті ім. Горького. Це — 3650 друкованих сторінок творів Горького, надрукованих різними видавництвами в дореволюційний час і старанно пере-

глянутих Горьким для першого післяжовтєвого видання повної збірки його творів (1923 р.).

Одночасно інституті передано близько 20 різних офіціальних документів О. М. Горького, які зберігались у державному літературному музеї. Серед цих документів є справді історичні рідкості. Найбільший інтерес являє „Похвальний лист“, виданий у 1878 році кунавїнською початковою сільською школою за „отличные пред прочими в науках успехи ученику Алексею Пешкову“. Цей „Похвальний лист“ є одночасно першим з автографів письменника, які дійшли до нас: рукою юного Горького на „Похвальному листі“ зроблено жартівливі написи, які свідчать про те, наскільки скептично юнак ставився до цієї оцінки. Літери Н. С. К. (начальное сельское Кунавинское) Горький розшифровує на „Похвальному листі“ як „наше свинское Кунавинское“...

РОБОТА НАД СТВОРЕННЯМ ПІСНІ

Поетична секція СРПУ разом з спілкою радянських композиторів України провела ряд заходів по створенню нових пісень. Організовано об'єднане бюро в складі поетів і

композиторів. Вироблено темарій, що концентрує увагу авторів на завданні створення текстів різноманітних пісень.

На зборах поетів Києва питання про пісню було спеціально обговорено. Після цього обговорено перші тексти, рекомендовані композиторам

для написання музики. Кращі з пісень, як уже відомих, так і тих, що будуть створені, намічено видати збірником до 20-річчя Жовтня.

„О. С. ПУШКІН“

Інститут української літератури ім. Шевченка АН УРСР здав до друку збірник „О. С. Пушкін“, що підумовує святкування сторіччя з дня смерті великого поета. Збірник виходить за редакцією акад. В. П. Заньковського, акад. П. Г. Тичини та доктора літератури О. І. Білецького.

Перший розділ цього збірника приурочений темі „Пушкін і Україна“,

в другому вміщені статті з питань пушкінознавства, в третьому — матеріали і замітки, що відображають життя і творчість Пушкіна.

Значний інтерес являє також останній — четвертий — розділ збірника, в якому вміщено бібліографічні матеріали.

Збірник вийде у виданні видавництва Академії наук.

„ЕНЕІДА“ КОТЛЯРЕВСЬКОГО

У Держлітвидаві виходить друком незабаром буде здано в продаж нове художнє видання „Енеїди“ І. Котляревського. Книга розкішно оформ-

лена, з численними художніми ілюстраціями, великого формату, в спеціальній оправі, виконаній в народному стилі колгоспницями с. Дехтярі.

ЗБІРНИК ПІСЕНЬ НАРОДІВ СРСР

До двадцятих роковин Великої Пролетарської Революції Музгиз (Музичне державне видавництво, Москва) готує великий збірник пісенної творчості народів СРСР, в якому буде вміщено до 800 пісень.

Крім того, видавництво готує три томник російських і збірник чувашських народних пісень.

Здано до друку збірник пісень донських і кубанських козаків.

ПІСНІ І КАЗКИ ПРО ЛЕНІНА І СТАЛІНА

Фольклорна комісія Академії наук Білорусі збрала багато цікавих матеріалів народної творчості про Леніна і Сталіна.

Дванадцять наукових співробітників і композиторів були відряджені до районів і відвідали біля 30 колгоспів, у тому числі колгоспи білоруського Полісся. Ними записано понад 300

пісень і казок про Леніна і Сталіна. У колгоспі „Червоний Маяк“ Мозирського району записано пісні про Леніна, про Сталіна, укладені колгоспницею Гречною. До цих пісень колгоспники створили мелодії і виконують їх хором. Низку пісень з мелодіями записано за допомогою фонографа.

ЗБІРНИК ПІСЕНЬ НАРОДІВ БІЛОРУСІ

Управління в справах мистецтв при Раді народних комісарів БРСР разом з фольклорною комісією Академії наук БРСР видало збірник пісень народів Радянської Білорусі. В збірникові вміщено 185 пісень білоруською, єврейською і польською мовами, яких співають у Білорусі. Крім того, в збірникові вміщено ряд пісень і інших народів Радянського Союзу.

Серед пісень є чимало таких, яких співали в часи кріпаччини. До збірника увійшли пісні дожовтневого періоду, пісні часів громадянської війни і пісні періоду будівництва соціалізму.

Значну частину пісень записано на олімпіадах мистецької самодіяльності робітників і колгоспників.

ЗБІРНИК ТВОРІВ ЯНКИ КУПАЛА

Вибрані твори народного поета Білорусі Янки Купала випустив „Гослитиздат“ (Державне Літературне Видавництво, Москва).

До збірника увійшли вірші і поеми Купали, що характеризують увесь

його творчий шлях з 1905 до 1936 року. Переклали твори М. Горький, В. Брюсов, Е. Багрицький, М. Светлов, М. Голодний та ін.

Обсяг збірника — 25 друк. аркушів.

ХУДОЖНИКИ І СКУЛЬПТОРИ БІЛОРУСІ ДО 20 - РІЧЧЯ ЖОВТНЯ

До двадцятих роковин Великої Жовтневої революції готують всебілоруську виставку образотворчого мистецтва. Виставка буде відкрита у Мінську. На виставці буде до 300 нових картин і скульптур.

Тепер художники і скульптори інтенсивно працюють над ескізами картин і скульптур. Художник т. Манасзон пише картину „Вступ Черво-

ної Армії до Мінська, 1920 року“. Над скульптурами „Товариш Сталін з піонерами“ працює т. Грубе, над бюстом Сталіна — т. Азгур. Картину „Добування торфу“ пише художник т. Дучиц. Художник т. Марингоф пише картину „Сплав лісу в Білорусі“, т. Пашкевіч — „1920 рік в Білорусі“ і т. д.

ЮВІЛЕЙ ШАРЛЯ ФУР'Е

10 жовтня 1937 року мінає сто років з дня смерті великого соціаліста-утопіста Шарля Фур'є. В Парижі створено організаційний комітет для проведення ювілею. Інтернаціональне

соціальне видавництво випускає со-лідну двотомну працю Ф. Армана і С. Моблана „Фур'є“ і вибрані уривки з його творів.

БРЕТОНСЬКА АКАДЕМІЯ

На півночі Франції, в м. Ревне, відбулися організаційні збори двадцяти трьох письменників, що ухвалили організувати нову асоціацію — Бретонську академію. До нової академії увійдуть письменники різних напрямків, що живуть і народились у Бре-

тані. Завдання академії — оборона літератури і художньої слави Бретані. На голову обрано відомого письменника Роже Верселя, автора роману „Капітан Конан“, що дістав гонкурівську премію.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОНКУРС В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

Ліве пражське видавництво Мелантрів оголосило конкурс романів і повістей. Надійшло 67 рукописів. Жюрі присудило першу премію талановитому письменникові І. Ольбрахтові за роман „Голет“ з життя прикар-

патської єврейської бідноти. Другу премію дістав Йозеф Копта за роман „Золота сопка“ з життя корейців третю — В. Нефф за роман „Двоє за столом“, про розпад буржуазної родини.

ШЕКСПІРОВСЬКИЙ ЦЕНТР

В Лондоні аматори Шекспіра, об'єднані в т. зв. Глоб - Мірмейд Асоційшен, утворили шекспіровський центр. Тепер затверджено висунутий цим товариством проєкт точної реставрації шекспіровського театру „Глобус“, що згорів 1613 року; буде реконструйована і таверна Мірмейд у Чилсайді, прославлена Шекспіром і його друзями; крім того, ухвалено

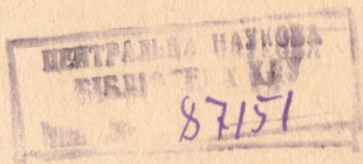
збудувати велику Єлизаветинський бібліотеку і музей для студентів шекспірознавців.

В новому театрі „Глобус“ запроваджуються деякі технічні удосконалення. Зал вміщуватиме 2000 чол. Після спектаклів баржа в елизаветинському стилі перевозитиме глядачів з „Глоба“ в Мірмейд.

КЛУБ ЛІВОЇ КНИГИ

Організований минулого року англійський клуб лівої книги (Left book club), очолюваний проф. Г. Ласкі, Ланкастером Стрейчі і видавцем Голентом, користується заслуженою широкою популярністю серед трудящих Англії. Цього року клуб має понад

сорок тисяч членів. Збентежені зростаючим впливом цього клубу реакційні кола Англії організували свій клуб правої книги. Проте, не вважаючи на велику рекламу і всілякі пільги для членів, новий клуб не має і п'яти тисяч членів.

Редакція: Д. Галушко (редактор), Ів. Сенченко, І. Муратов (заступники редактора)

Видає Державне Літературне Видавництво

Редактор Д. Г а л у ш к о. Зав. редакції П. Х о д ч е н к о.
Секретар редакції М. Г і л ь о в. Техкер С. Бі л о к і н ь.
Літредактор - коректор В. П о т і е н к о.

37

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків. пров. Фрунзе, 6. Уповноважений Головліту 1664. Зам. 457. Тир. 3900. 7⁸/₁₆ друк. арк.
Пап. ф. 62×94—38 кг. 3⁷/₈ пап. арк. В 1 пап. арк. 122.512 літ.
Здано в роботу 15-VI-37 р. Підписано до друку 11-VII-37 р.

